

Sciences of Europe

VOL 2, No 69 (2021)

Sciences of Europe
(Praha, Czech Republic)

ISSN 3162-2364

The journal is registered and published in Czech Republic.
Articles in all spheres of sciences are published in the journal.

Journal is published in Czech, English, Polish, Russian, Chinese, German and French, Ukrainian.

Articles are accepted each month.

Frequency: 24 issues per year.

Format - A4

All articles are reviewed

Free access to the electronic version of journal

All manuscripts are peer reviewed by experts in the respective field. Authors of the manuscripts bear responsibility for their content, credibility and reliability.

Editorial board doesn't expect the manuscripts' authors to always agree with its opinion.

Chief editor: Petr Bohacek

Managing editor: Michal Hudecek

- Jiří Pospíšil (Organic and Medicinal Chemistry) Zentiva
- Jaroslav Fährnich (Organic Chemistry) Institute of Organic Chemistry and Biochemistry Academy of Sciences of the Czech Republic
- Smirnova Oksana K., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Department of History (Moscow, Russia);
- Rasa Boháček – Ph.D. člen Česká zemědělská univerzita v Praze
- Naumov Jaroslav S., MD, Ph.D., assistant professor of history of medicine and the social sciences and humanities. (Kiev, Ukraine)
- Viktor Pour – Ph.D. člen Univerzita Pardubice
- Petrenko Svyatoslav, PhD in geography, lecturer in social and economic geography. (Kharkov, Ukraine)
- Karel Schwaninger – Ph.D. člen Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava
- Kozachenko Artem Leonidovich, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Department of History (Moscow, Russia);
- Václav Pittner -Ph.D. člen Technická univerzita v Liberci
- Dudnik Oleg Arturovich, Doctor of Physical and Mathematical Sciences, Professor, Department of Physical and Mathematical management methods. (Chernivtsi, Ukraine)
- Konovalov Artem Nikolaevich, Doctor of Psychology, Professor, Chair of General Psychology and Pedagogy. (Minsk, Belarus)

«Sciences of Europe» -

Editorial office: Křižíkova 384/101 Karlín, 186 00 Praha

E-mail: info@european-science.org

Web: www.european-science.org

CONTENT

BIOLOGICAL SCIENCES

Goretskaya T., Pantyukhin D., Polekhina N.

DYNAMICS OF ACCUMULATION OF BIOLOGICALLY
ACTIVE SUBSTANCES IN THE CULTURE FLUID
MEDUSOMYCES GISEVI 3

JURIDICAL SCIENCES

Rubtsova M.

ENSURING TRANSPORT SAFETY BY MEANS OF
PROSECUTOR'S SUPERVISION 7

MILITARY SCIENCES

Abramova M., Abramov A.

APPROACHE TO THE ASSESSMENT OF THE
IMPORTANCE OF MILITARY AND ECONOMIC RISKS
DURING DEFENSE PLANNING 12

PEDAGOGICAL SCIENCES

Songzhen Xie, Vasilyev L.

«FOLLOW ME» EMC IN ENGLISH LANGUAGE
TEACHING (TO BE USED IN SUPPLEMENTARY I
EDUCATION COURSES) 19

Hudz T.

DEVELOPMENT OF INFORMATION AND DIGITAL
COMPETENCIES AND SKILLS IN PRESCHOOL CHILDREN
..... 21

**Dzhusupov U., Issayeva A., Myrzabayeva Zh.,
Zhumadulayeva A., Nurmuratova T.**

ORGANIZATION OF EXTRACURRICULAR ACTIVITIES
FOR THE EDUCATION OF SCHOOLCHILDREN IN THE
NATIONAL KAZAKH SCHOOL 27

Kokazhaeva A., Mukhametkazyeva Ye.

EFFICIENCY OF SOLVING ENVIRONMENTAL CONTENT
PROBLEMS THROUGH MATHEMATICAL MODELING. 31

Nika O.

MOTIVATION FOR LEARNING AND PROFESSIONAL
GROWTH OF MEDICAL STUDENTS 33

Nozdrina N.

THE CONCEPT OF VALUE IN MODERN PHILOSOPHY .35

Kismetova G., Tairova D.

MODELING OF PROFESSIONALLY - ORIENTED
TEACHING ENGLISH TO STUDENTS IN THE
EDUCATIONAL PROCESS OF A PEDAGOGICAL
UNIVERSITY 36

Senkubaev S., Tailakova L.

PATRIOTISM IN ARTISTIC WORKS 43

PHILOSOPHICAL SCIENCES

Matviienko O., Shandra B.

NATURE AND ART IN THE LIGHT OF ECOLOGICAL
AESTHETICS 45

BIOLOGICAL SCIENCES

ДИНАМИКА НАКОПЛЕНИЯ БИОЛОГИЧЕСКИ АКТИВНЫХ ВЕЩЕСТВ В КУЛЬТУРАЛЬНОЙ ЖИДКОСТИ MEDUSOMYCES GISEVI

Горецкая Т.И.

доцент, к.б.н., доцент кафедры общей, биологической, фармацевтической химии и фармакогнозии ФГБОУ ВО «ОГУ имени И.С. Тургенева», Орел, Россия

Пантюхин Д.В.

студент 3 курса, специальность «Педиатрия» ФГБОУ ВО «ОГУ имени И.С. Тургенева», Орел, Россия

Полехина Н.Н.

к.б.н., доцент кафедры общей, биологической, фармацевтической химии и фармакогнозии ФГБОУ ВО «ОГУ имени И.С. Тургенева», Орел, Россия

DYNAMICS OF ACCUMULATION OF BIOLOGICALLY ACTIVE SUBSTANCES IN THE CULTURE FLUID MEDUSOMYCES GISEVI

Goretskaya T.

Candidate of Biological Sciences, Associate Professor Associate Professor at the Department of General, biological, pharmaceutical chemistry and pharmacognosy Orel State University, Russia

Pantukhin D.

3rd year student, specialty «Pediatrics» Orel State University, Orel, Russia

Polekhina N.

Candidate of Biology, associate professor of the Department of general biochemistry, pharmaceutical chemistry and pharmacognosy, Orel State University

DOI: [10.24412/3162-2364-2021-69-2-3-6](https://doi.org/10.24412/3162-2364-2021-69-2-3-6)

АННОТАЦИЯ

Проводилось экспериментальное исследование накопления биологически активных веществ в культуральной жидкости гриба Медузомицета (*Medusomyces gisevi*). Выявлено постепенное накопление белка и витаминов в процессе роста гриба с 5-ого дня культивирования с последующей динамикой накопления биологически активных веществ.

ABSTRACT

The experimental study of the accumulation of biologically active substances in the culture fluid of the *Medusomyces gisevi* fungus was conducted. The gradual accumulation of protein and vitamins during the growth of the fungus from the 5th day of cultivation with the subsequent dynamics of the accumulation of biologically active substances was revealed.

Ключевые слова: чайный гриб, медузомицелла, культуральная жидкость, синтез витаминов и белков, профилактическое средство.

Keywords: Kombucha, medusomycet, culture liquid, synthesis of vitamins and proteins, prophylactic agent.

В современном мире известно большое количество растений, которые обладают лекарственными свойствами и входят в состав многих фармацевтических средств. Надо отметить, что это относится не только к растениям, но и к объектам животного происхождения. Например, зооглия является живым организмом, образованным симбиозом уксуснокислой бактерии и дрожжевого гриба [1, 2, 3]. К этому же типу относят чайный гриб, японский рис и кефирный гриб.

В нашей статье речь идет о чайном грибе, который синтезирует внушительный список биологически активных веществ. Они являются полезными для человека.

Medusomyces Gisevi представляет собой слизистообразную пленку, которая состоит из двух слоев: наружного и внутреннего. Внутренний слой содержит бактерии *Acetobacter xylinum*, а наружный слой - дрожжевые грибы. Нижняя часть гриба образует ростковую зону, которая представляет собой множество свисающих нитей [4]. В этой субстанции происходит синтез биологически активных веществ из раствора сахарозы и чайного листа.

В своем исследовании мы предположили, что чайный гриб, являющийся живым организмом, можно вырастить в условиях дома и использовать для накопления полезных веществ, которые применяются в качестве профилактических средств [5].

Целью нашей работы явилось изучение динамики процесса жизнедеятельности гриба Медузомицет (*Medusomyces gisevi*) для определения накопления скорости синтеза естественного природного антибиотика - медузина, не имеющий недостатков, которые есть у лекарств, синтезируемых искусственным путем и исследование накопления сопутствующих биологически активных веществ в культуральной жидкости.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ

Для исследования использовали культуральную жидкость, полученную в процессе жизнедеятельности ЧГ на протяжении 15 суток. Первый опыт представлен культуральной системой 1: субстрат для жизнедеятельности ЧГ готовили из расчета 20 гр чайного листа и 100 гр сахарозы на 1000 мл дистиллированной воды; опыт 2 - культуральная система 2 состояла из 20 гр чайного листа и 50 гр фруктозы на 1000 мл дистиллированной воды.

Лабораторные исследования проводили на 3,5,10 и 15 сутки. В исследовании использовали фильтрованную и не фильтрованную культуральную жидкость.

Наличие белка в культуральной жидкости определяли с помощью биуретовой реакции.

Присутствие ароматических аминокислот определяли при помощи ксантопротеиновой реакции.

Наличие витамина В₁ (тиамина) определяли в качественной реакции с диазореактивом и по реакции окисления тиамина в тиохром при добавлении

гексациано-(111)-феррата калия и гидроксида натрия.

Присутствие витамина В₂ (рибофлавина) определяли по качественной реакции с концентрированной соляной кислотой и металлическим цинком.

Наличие витамина В₆ (пиридоксина) определяли по качественной реакции образования лактона пиридоксильной кислоты, флюоресцирующего синим цветом при освещении раствора УФ лучами.

Для определения витамина С (аскорбиновой кислоты) использовали качественные реакции: с метиленовой синью и с гексациано-(III)-ферратом калия. рН культуральной жидкости определяли с помощью микропроцессорного иономера И-510. Исследования проводились в трехкратной повторности. Статистическую обработку проводили с помощью программы Excel. Погрешность измерений не превышала 5%, произведенная по стандартной методике с использованием коэффициента Стьюдента.

РЕЗУЛЬТАТЫ И ОБСУЖДЕНИЕ

В ходе исследования было выявлено, что наличие БАВ в культуральной жидкости ЧГ возрастает до ощутимых значений только к 5 суткам культивирования и их можно обнаружить при помощи качественных реакций. Культуральная жидкость при органолептическом анализе на 5 сутки имела приятный кисло-сладкий вкус, похожий на квас. Кислотность в дальнейшем увеличивалась, но вкус оставался приятным, впоследствии можно было признать жидкость за слабо-газированный напиток. Это подтвердили рН-исследования (рис.1).

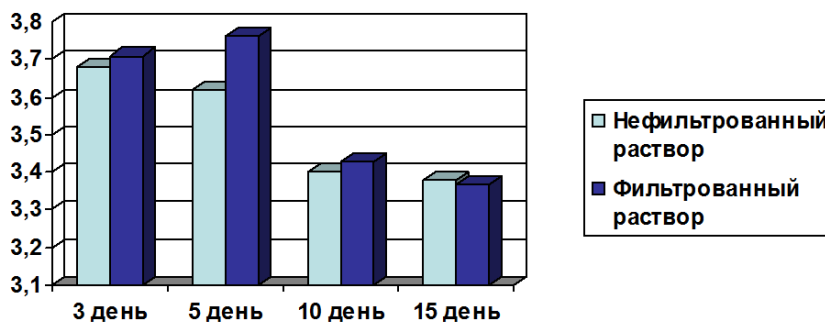

Рис.1 Динамика показателей рН культуральной жидкости *Medusomyces gisevi*

К 15 суткам культивирования органолептические свойства менялись, вкус уже становился уксусно-кислым и мало приятным. При этом рН фильтрованного и нефильтрованного раствора отличалась незначительно при общем снижении показателя.

Исследование содержания белка по качественной реакции в культуральной жидкости было поло-

жительным на 5 сутки культивирования, но интенсивность окраски опытных образцов была ниже на 50% контрольного раствора белка, что позволило предположить, что содержание белка незначительно или отсутствует. Наличие ароматических аминокислот было нами обнаружено также только на 5 сутки с последующей динамикой (рис 2).

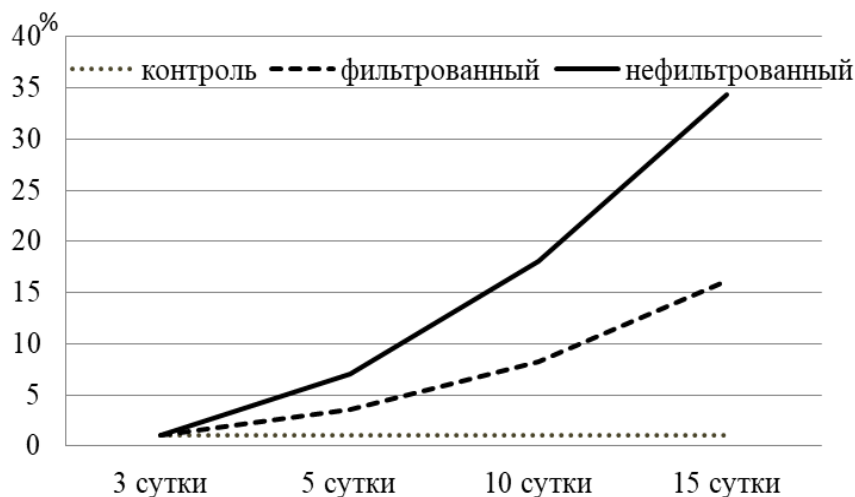

Рис.2 Динамика синтеза белка в культуральной жидкости *Medusomyces gisevi*

С помощью качественных реакций мы определяли водорастворимые витамины в культуральной жидкости гриба Медузомицет (*Medusomyces gisevi*). В результате наших исследований было установлена положительная проба на присутствие БАВ в культуральной жидкости гриба, и определить их по качественным реакциям можно уже

начиная с 5 суток. На рисунке 3 приведена диаграмма средних показателей всех витаминов. Показатель «0» принимается за отсутствие витаминов, показатель «1» - положительная проба на присутствие витамина в растворе.

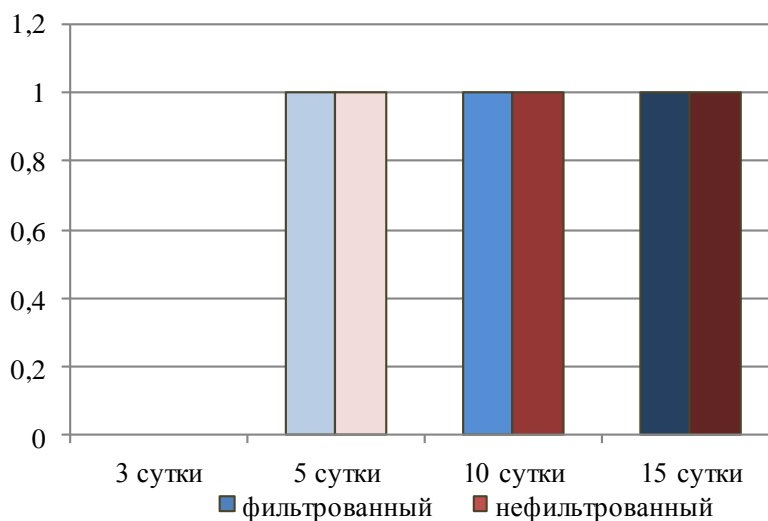

Рис.3 Средний показатель всех синтезируемых витаминов в культуральной жидкости гриба Медузомицета (*Medusomyces gisevi*)

ВЫВОДЫ

Нами экспериментально было выявлено, что накопление биологически активных веществ в культуральной жидкости происходит постепенно с 5-ого дня культивирования гриба Медузомицета (*Medusomyces gisevi*) с последующей динамикой накопления БАВ, что позволяет рекомендовать его к использованию в качестве профилактического средства для восполнения в рационе питания биологически активных веществ, начиная с 5-х суток культивирования.

Литература

1. Акопян Г.С., Вершинина О.Л., Закопайко Б.А., Ильчишина Н.В. Использование культуральной жидкости чайного гриба (*Medusomyces gisevi*

Lindau) в хлебопечении в качестве ингибитора картофельной болезни хлеба - Известия Высших Учебных Заведений. Пищевая Технология 2017, 4 (358), 31-35.

2. Бондарева Н.И., Митина С.С., Аванесян С.С., Тимченко Л.Д. Содержание аскорбиновой кислоты и рутина в ферментативной жидкости чайного гриба (*Medusomyces gisevi*) при различных условиях культивирования - Наука. Инновации. Технологии 2016, 2, 147-158.

3. Бондарева Н.И., Тимченко Л.Д., Алиева Е.В., Добрыня Ю.М., Гандрабура Н.И., Писков С.И., Калмыкова Л.И. Микробиоценоз толстого кишечника крыс при пероральном применении зо-

оглеи *Medusomyces gysevii* (чайный гриб) - Медицинский Вестник Северного Кавказа 2017, 12, 1, 87-90.

4. Вережкина М.Н. Содержание минеральных элементов и соединений в культуральной жидкости и теле «чайного гриба» -Актуальные вопросы микробиологии и биотехнологии XXI века и инновационные пути их решения - Научно-практическая

конференция к 100-летию СГАУ им. Н.И. Вавилова. 2012, 10-13.

5. Гареев В.Ф., Кунакова Р.В., Халиков Р.М. Разработка оригинальных функциональных напитков энзимным брожением глюкозо-фруктозного сиропа чайным грибом - *Nauka-rastudent.ru* 2015, 5 (17), 44.

JURIDICAL SCIENCES

ОБЕСПЕЧЕНИЕ БЕЗОПАСНОСТИ НА ТРАНСПОРТЕ СРЕДСТВАМИ ПРОКУРОРСКОГО НАДЗОРА

Рубцова М.В.

*Университет прокуратуры Российской Федерации, г. Москва,
Старший научный сотрудник*

ENSURING TRANSPORT SAFETY BY MEANS OF PROSECUTOR'S SUPERVISION

Rubtsova M.

*University of the Prosecutor's Office of the Russian Federation, Moscow,
Senior Researcher*

DOI: [10.24412/3162-2364-2021-69-2-7-11](https://doi.org/10.24412/3162-2364-2021-69-2-7-11)

АННОТАЦИЯ

В статье рассматриваются вопросы прокурорского надзора за исполнением законов о безопасности на транспорте как обеспечение гарантии соблюдения интересов государства, предпринимательского сообщества в развитии транспортной сферы, а также граждан, пользующихся услугами транспорта.

ABSTRACT

The article deals with the issues of prosecutor's supervision over the implementation of laws on transport safety as a guarantee of compliance with the interests of the state, the business community in the development of the transport sector, as well as citizens using transport services.

Ключевые слова: транспорт, воздушный, железнодорожный, водный, морской, безопасность, органы прокуратуры, государство, экономика, законодательство, цифровизация, эксплуатация, стратегия, аварийность, прокуратура, надзор, законность, меры прокурорского реагирования.

Keywords: transport, air, rail, water, sea, security, prosecutor's offices, state, economy, legislation, digitalization, operation, strategy, accident rate, prosecutor's office, supervision, legality, measures of prosecutor's response.

Обеспечение безопасности на транспорте – общемировая тема. Созданы специальные международные институты, занимающиеся этими проблемами, причем в зависимости от вида транспорта; разработано соответствующее международное законодательство.

В России транспортная система – одна из наиболее обширных в мире, система включает в том числе 87 тыс. км железнодорожных путей сообщения; 600 тыс. км воздушных линий, из них более 150 тыс. км – международных авиалиний, 115 тыс. км речных судоходных путей. Состояние безопасности транспортной системы, безусловно, влияет на возможности государства эффективно выполнять такие важнейшие функции, как защита национального суверенитета и безопасности страны, обеспечение потребности граждан в перевозках и перемещении грузов. Очевидно, что транспорт выполнит свое предназначение только при условии, если будет безопасным. Надзор за исполнением законов о безопасности на транспорте является приоритетным направлением деятельности транспортных прокуратур. Данный надзор – гарантия соблюдения интересов государства и предпринимательского сообщества в развитии транспортной сферы; граждан, пользующихся услугами транспорта, а это практически все население России.

Анализируя правовые основы прокурорского надзора на рассматриваемом направлении, необхо-

димо учитывать труды ученых, посвященные общим проблемам прокурорского надзора. Среди них работы К.И. Амирбекова, В.И. Баскова, С.Г. Березовской, А.Д. Берензона, В.Г. Бессарабова, А.В. Борецкого, И.С. Викторова, А.Ю. Винокурова, Ю.Е. Винокурова, В.В. Гаврилова, В.В. Долежана, Е.Р. Ергашева, С.А. Емельянова, А.Х. Казариной, Н.Н. Карпова, Ф.М. Кобзарева, Б.В. Коробейникова, В.И. Рохлина, В.П. Рябцева, А.П. Сафонова, А.Ф. Смирнова, А.Я. Сухарева, Э.Б. Хатова, М.С. Шалумова и др.

В соответствии с п.1 ст. 21 Федерального закона от 17.01.1992 № 2202-1 «О прокуратуре Российской Федерации» (далее – Закон о прокуратуре) предметом надзора являются: а) соблюдение Конституции Российской Федерации и исполнение законов, действующих на территории Российской Федерации, федеральными органами исполнительной власти, Следственным комитетом Российской Федерации, представительными (законодательными) и исполнительными органами государственной власти субъектов Российской Федерации, органами местного самоуправления, органами военного управления, органами контроля, их должностными лицами, субъектами осуществления общественного контроля за обеспечением прав человека в местах принудительного содержания и содействия лицам, находящимся в местах принудительного содержания, а также органами управления и руководителями коммерческих и некоммерческих организа-

ций; б) соответствие законам правовых актов, издаваемых органами и должностными лицами, указанными в п. 1 ст. 21 Закона о прокуратуре. Таким образом, предметом прокурорского надзора на рассматриваемом направлении является исполнение конституционных норм и норм других законов о безопасности транспорта, соответствие законам правовых актов, издаваемых органами и должностными лицами, осуществляющими деятельность в сфере транспорта.

По-прежнему остается дискуссионным вопрос о пределах прокурорского надзора. Этот вопрос анализировался в трудах А.Ю. Винокурова, Ю.Е. Винокурова, А.Х. Казариной, Н.Н. Карпова, В.П. Рябцева, А.Е. Скачковой, В.Б. Ястребова и др. Одни авторы – теоретики прокурорского надзора – полностью исключают расширительное толкование Закона о прокуратуре, полагая, что отнесение к предмету прокурорского надзора исполнения нормативных подзаконных актов различных уровней и видов является серьезной ошибкой. Вместе с тем следует иметь в виду, что согласно п. 2 ст. 21 Закона о прокуратуре при осуществлении надзора за исполнением законов органы прокуратуры не подменяют иные государственные органы, что особенно актуально для сферы транспорта.

Важная роль в обеспечении безопасности на транспорте принадлежит транспортным прокурорам. При осуществлении надзора за исполнением законов на транспорте основное внимание прокуроров обращалось на неукоснительное исполнение законодательства в области обеспечения безопасности. В этой сфере прокурорами выявлялась наиболее значительная часть нарушений – не менее трети. Пресекались многочисленные факты перевозки пассажиров владельцами воздушных судов без необходимых разрешительных документов, незаконной деятельности эксплуатантов коммерческой авиации и авиационных учебных центров. В бюджетной сфере выявлялись факты неисполнения почти половины государственных контрактов на реконструкцию аэродромов, в связи с чем по требованиям прокуроров активизировалась претензионно-исковая работа. Принимались меры к взысканию в федеральный бюджет денежных средств [1].

В соответствии приказом Генерального прокурора РФ от 15.07.2011 № 211 «Об организации надзора за исполнением законов на транспорте и в таможенной сфере» транспортные прокуроры осуществляют надзор по организации и осуществлению надзора за исполнением законов, соответствием законам издаваемых правовых актов подразделениями Следственного комитета Российской Федерации на транспорте, за исполнением законов, соответствием им издаваемых правовых актов, соблюдением прав и свобод человека и гражданина территориальными подразделениями федеральных органов исполнительной власти, органами власти субъектов Российской Федерации и местного самоуправления в сфере функционирования железнодорожного, воздушного, морского, внутреннего водного транспорта, территориальными подразделениями Государственной инспекции по маломерным

судам МЧС России в части реализации полномочий, связанных с безопасностью судоходства и базирования флота, подразделениями органов внутренних дел на транспорте, органами управления и руководителями транспортных организаций, а также юридическими лицами, оказывающими услуги в сфере транспорта, включая организации, осуществляющие образовательную деятельность в области подготовки специалистов авиационного персонала гражданской авиации, работников железнодорожного и водного транспорта. Прокурорский надзор обладает признаком всеобщности, т.е. предполагает комплексное его осуществление. Прокуроры вправе проводить проверку исполнения любого законодательства на объектах всех четырех (железнодорожного, воздушного, морского и внутреннего водного транспорта) видов транспортной сферы в соответствии с имеющимися надзорными полномочиями. Предметом прокурорского надзора на рассматриваемом направлении является исполнение конституционных норм и норм других законов о безопасности транспорта, соответствие законам правовых актов, издаваемых органами и должностными лицами, которые уполномочены осуществлять деятельность в транспортной сфере.

Изучение практики надзора свидетельствует, что прокурорами использовались профилактические меры – предостережения. В частности, транспортными прокурорами активизировалась работа по профилактике травматизма на железнодорожных переездах. По итогам рассмотрения актов прокурорского реагирования были осуществлены меры по предупреждению травматизма на переездах.

Прокурор или его заместитель по основаниям, установленным законом, возбуждает производство об административном правонарушении, требует привлечения лиц, нарушивших закон, к иной установленной законом ответственности, предостерегает о недопустимости нарушения закона, освобождает своим постановлением лиц, незаконно подвергнутых административному задержанию на основании решений несудебных органов; опротестовывает противоречащие закону правовые акты, обращается в суд или арбитражный суд с требованием о признании таких актов недействительными; вносит представление об устранении нарушений закона (пп. 2, 3 ст. 22 Закона о прокуратуре).

В области борьбы с преступностью транспортные прокуратуры обеспечивают выполнение функций уголовного преследования и надзора за исполнением законов органами, осуществляющими расследование преступлений по делам, находящимся в производстве подразделений СК России на транспорте, подразделений дознания, следственных подразделений при органах внутренних дел на транспорте, надзор за законностью оперативно-розыскной деятельности, осуществляемой органами внутренних дел на транспорте. Главным образом, речь идет о борьбе с такими специфичными для транспорта преступлениями, как нарушения законодательства о безопасности на транспорте, предусмотренные ст. 263, 238, 268 и другими статьями

УК РФ. Обеспечение возмещения ущерба, причиненного нарушением законов в сфере безопасности на транспорте, средствами гражданского судопроизводства – значимое направление прокурорской деятельности вне уголовно-правовой сферы, основное содержание которого определяется объемом процессуальных полномочий прокурора. В Законе о прокуратуре названа цель соответствующего обращения прокурора в суд – защита охраняемых законом интересов общества и государства, а также форма такого обращения – заявление (п. 3 ст. 35), тогда как порядок реализации не конкретизируется, а закреплен в процессуальном законодательстве. Практика показывает, что прокуроры достаточно активно предъявляют иски, связанные с возмещением ущерба, причиненного на транспорте в порядке, определенном Гражданским процессуальным кодексом Российской Федерации, предъявляют требования о взыскании денежных средств в качестве вреда, причиненного транспортному средству в результате совершения преступлений. Наряду с надзором за исполнением законов и осуществлением функций уголовного преследования в досудебных стадиях уголовного судопроизводства транспортные прокуроры координируют деятельность правоохранительных органов по борьбе с преступностью на объектах железнодорожного, воздушного, водного транспорта, обеспечивают поддержание обвинения в судах при рассмотрении уголовных дел, по которым решение о направлении дела в суд принималось транспортным прокурором; участвуют в гражданском, административном и арбитражном процессе; реализуют в пределах своей компетенции меры по выполнению прокурорских функций международного сотрудничества, участия в правотворческой деятельности.

Транспортными прокурорами в условиях пандемии коронавирусной инфекции вносились соответствующие коррективы в свою деятельность. Это выражалось в усилении надзора за соблюдением предприятиями транспорта санитарных требований, а также принятием необходимых мер по защите здоровья пассажиров. Прокурорами выявлялись нарушения закона, принимались все необходимые меры, направленные на их незамедлительное устранение.

Так, за 9 месяцев 2020 года количество крушений на железнодорожном транспорте сократилось на 36% (с 19 до 12), на 11% снизилось число травмированных граждан (с 1650 до 1462). Наблюдается снижение числа эксплуатационных происшествий на водном транспорте (с 143 до 113). Анализ показал, что уменьшение пассажирских перевозок явилось одной из причин снижения числа происшествий на всех видах транспорта. Благодаря надзорной деятельности прокуроров положительные тенденции наблюдались и на воздушном транспорте. Органами прокуратуры уделялось особое внимание исполнению законодательства о безопасности полетов в части их орнитологического обеспечения. Практика прокурорского надзора пока-

зала, что имелись различные нарушения закона, которые существенно могли повлиять на безопасность полетов. В частности, не проводились орнитологические обследования аэродромов, планы мероприятий по борьбе с птицами должным образом не составлялись. В соответствующих аэродромных службах отсутствовали необходимые технические средства для отпугивания и отлова птиц или попросту не применялись ими вовсе. Прокурорами пресекались все случаи размещения вблизи аэродромов полигонов бытовых отходов, несанкционированных мусорных свалок и других объектов, способствующих массовому скоплению пернатых.

Прокурорами в сфере безопасности на железной дороге в 2020 году выявлено более 9,8 тысячи нарушений, в целях устранения которых внесено более 3,6 тысяч актов прокурорского реагирования. При осуществлении своей деятельности основные усилия прокуроров, также были направлены на исполнение законодательства, регламентирующего вопросы безопасности плавания на внутреннем водном, морском транспорте. К примеру, в этом году транспортными прокурорами пресечено почти 3 тысячи нарушений в сфере эксплуатации на водном транспорте. Материалы прокурорских проверок свидетельствовали о том, что имели место случаи подделки квалификационных документов для трудоустройства в качестве членов экипажей, факты неправомерной выдачи документов об образовании и др. При выявлении нарушений закона по всем фактам прокурорами организовывались процессуальные проверки, принимались необходимые меры, аннулировались выданные незаконно документы. В России, как и во всем мире имеется проблема брошенных затонувших судов и их утилизации, которая затрагивает интересы государства в вопросах обеспечения безопасности судоходства и защиты окружающей среды от загрязнения, а также судовладельцев-собственников имущества и участников страхового бизнеса. Подъем затонувших судов стоит немалых денег (в зависимости от его величины стоит от 500 тысяч до десятков миллионов рублей) и является сложной процедурой, однако, по мнению экспертов, затонувшие корабли опасны для судоходства, негативно влияют на экологическую ситуацию (особенно это касается утечек топлива и машинного масла), выделяют токсичные вещества – ртуть, свинец и другие. Прокурорскими проверками установлено, что только в акватории Дальневосточного транспортного региона находится более 220 затонувших судов и их остатков, из них 54 – в границах используемых для судоходства внутренних водных путей и 166 – в акваториях морских вод. При этом организации-собственники более 180 таких объектов не известны либо ликвидированы. По результатам таких проверок в отношении объектов, создающих угрозу безопасности судоходства и мореплавания, транспортные прокуроры в 2013 – 2020 гг. направили в суды 45 исков с требованием обеспечить их подъем и утилизацию. Решениями судов 38 из этих заявлений удовлетворено, 6 находится на рассмотрении. По результатам

исполнения судебных решений из акватории удалено 14 затонувших судов [2].

Анализ мер реагирования, принимаемых транспортными прокурорами, показал, что в подавляющем большинстве случаев их требования органами управления поднадзорных организаций (предприятий) и учреждений удовлетворяются, принимаются меры к устранению допущенных нарушений закона и их недопущению в дальнейшем. Данная тенденция прежде всего обусловлена участием транспортных прокуроров в рассмотрении внесенных актов реагирования, поддержанием заявленных требований в судах и органах административной юрисдикции. Отказывая прокурорам в удовлетворении представлений, транспортные организации, как правило, ссылаются на необходимость несения значительных расходов для выполнения тех или иных мероприятий. При указанных обстоятельствах прокурорами активно применяется судебное понуждение к устранению нарушений закона, так же, как и в случаях принципиального несогласия с их позицией. Генеральной прокуратурой России, также отмечалась особая значимость соблюдения законности в транспортной сфере, в данной сфере правовых отношений давалась позитивная оценка итоговым результатам прокурорской деятельности о чем свидетельствует снижение количества выявляемых нарушений на транспорте (2018 г. – 112 тыс., 2020 г. – 99 тыс.). Однако, несмотря на позитивные результаты своей деятельности, прокурорам указывалось на необходимость и в дальнейшем значительное внимание уделять вопросы безопасности и защиты прав пассажиров [3]. Об эффективности деятельности органов прокуратуры свидетельствуют и принятые Генеральной прокуратурой Российской Федерации следующие документы, регламентирующие усиление прокурорского надзора в железнодорожной сфере, а также в сфере функционирования водного транспорта: указание Генпрокуратуры России от 20.02.2020 № 84/23 «Об усилении прокурорского надзора за исполнением законодательства в сфере функционирования железнодорожного транспорта», указание Генпрокуратуры России от 13.01.2021 № 4/23 «Об усилении прокурорского надзора за исполнением законодательства в сфере функционирования водного транспорта». Проверка исполнения законов проводится на основании поступившей в органы прокуратуры информации о фактах нарушения законов, требующих принятия мер прокурором, в случае, если эти сведения нельзя подтвердить или опровергнуть без проведения указанной проверки. Транспортный прокурор по итогам проведенной проверки в соответствии с Законом о прокуратуре принимает соответствующие меры реагирования, направленные на устранение выявленных нарушений закона и привлечение к ответственности виновных лиц. Выбор той или иной меры реагирования зависит от вида правонарушения, его общественной опасности, распространенности. Проблема обеспечения транспортной безопасности волнует специалистов и обывателей; исключительная важность транспортной

безопасности осознается на всех уровнях управления государством. Согласно требованиям Транспортной стратегии Российской Федерации на период до 2030 года, утвержденной распоряжением Правительства РФ от 22 ноября 2008 года № 1734-р, развитие транспортной системы России должно быть нацелено на обеспечение максимальной безопасности, полный и опережающий учет международных требований в области безопасности перевозок с использованием формализованных критериев и оценок, в том числе принятых или разрабатываемых в международной практике. В последние годы в России и за рубежом особую остроту приобрела такая угроза транспортной безопасности, как совершение актов незаконного вмешательства в деятельность предприятий транспорта. В этой связи задача обеспечения транспортной безопасности непосредственно и напрямую связана с вопросами превенции транспортной преступности – предупреждения террористических актов и прочих криминальных проявлений в транспортной сфере. В научных публикациях присутствуют различные мнения относительно безопасности как феномена, а также многочисленные подходы к определению базового понятия «безопасность». Данное обстоятельство отчасти является причиной существования различных трактовок содержания понятия «транспортная безопасность». Рассматривая проблему обеспечения транспортной безопасности через призму правового регулирования, в качестве исходных понятий следует использовать правовые дефиниции, содержащиеся прежде всего в законодательных актах [4]. Проведенная в последние годы работа по совершенствованию законодательства и нормативной базы о безопасности на транспорте дала положительные результаты. Транспортные прокуроры также учитывают общие тенденции в законодательстве о безопасности, в системе соответствующего контроля, деятельности территориальных прокуроров по надзору за исполнением законов о безопасности. Таким образом, безопасность на транспорте – это многоаспектное понятие, слагаемое из безопасности движения и эксплуатации транспорта, транспортной безопасности (защиты от акты незаконного вмешательства), экологической, пожарной и других видов безопасности. Обеспечение безопасности движения и эксплуатации железнодорожного транспорта – система экономических, организационно-правовых, технических и иных мер, предпринимаемых органами государственной власти, органами местного самоуправления, организациями железнодорожного транспорта, иными юридическими лицами, а также физическими лицами и направленными на предотвращение транспортных происшествий и снижение риска причинения вреда жизни или здоровью граждан, вреда окружающей среде, имуществу физических или юридических лиц. В настоящее время прокурорский надзор за исполнением законов на транспорте ориентируется на общих проблемах, связанных с национальной безопасностью. Основная цель этой деятельности – мерами прокурорского реагирования добиться

надлежащей работы уполномоченных государственных органов, снизить количество транспортных происшествий, обеспечить режим защищенности прав и свобод человека и гражданина, предупредить правонарушения в данной сфере.

Литература

1. Прокурорский надзор за исполнением законов о безопасности на транспорте: монография / Л.И. Александрова [и др.]; рук. авт. коллектива Т.А. Диканова; Ун-т прокуратуры Рос. Федерации. – М., 2019. – 372-с.

2. «Интерфакс» - информационное агентство (www.interfax.ru). Москва. 12 января. Интервью «Интерфаксу» рассказывает начальник управления по надзору за исполнением законов на транспорте и в таможенной сфере Генпрокуратуры России Владимир Тюльков. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.interfax.ru/interview/743687> (дата обращения: 26.01.2021).

3. 17 марта 2021 в Генеральной прокуратуре РФ состоялось расширенное заседание коллегии, посвященное итогам работы органов прокуратуры за 2020 год и задачам по укреплению законности и правопорядка на 2021 год. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://epp.genproc.gov.ru/web/gprf/mass-media/news?item=59741739> (дата обращения: 18.03.2021).

4. Уголовно-правовые, криминологические и криминалистические аспекты преступлений, связанных с использованием транспортных средств: монография / Д. В. Иванов, О.Г. Карнаухова, Е. В. Кузбагарова [и др.]; отв. ред. А.В. Табаков; Санкт-Петербургский государственный архитектурно-строительный университет. – Санкт-Петербург: СПбГАСУ, 2020. – 240 с.

MILITARY SCIENCES

ОДИН ІЗ ПІДХОДІВ ДО ОЦІНОВАННЯ ВАЖНОСТІ РИЗИКІВ ВОЄННО-ЕКОНОМІЧНОГО ХАРАКТЕРУ ПІД ЧАС ОБОРОННОГО ПЛАНУВАННЯ

Абрамова М.В.

*Центральний науково-дослідний інститут Збройних Сил України Кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник відділу*

Абрамов А.П.

*Центральний науково-дослідний інститут Збройних Сил України
Кандидат військових наук, начальник фінансово-економічної служби,
Україна*

APPROACHES TO THE ASSESSMENT OF THE IMPORTANCE OF MILITARY AND ECONOMIC RISKS DURING DEFENSE PLANNING

Abramova M.

*Central Research Institute of the Armed Forces
PhD (Economics), Senior Researcher of the department*

Abramov A.

*Central Research Institute of the Armed Forces of Ukraine
PhD (Military), Head of the financial and economic service,
Ukraine*

DOI: [10.24412/3162-2364-2021-69-2-12-18](https://doi.org/10.24412/3162-2364-2021-69-2-12-18)

АНОТАЦІЯ

У статті автором висвітлена можливість врахування впливу скорегованого ризику на стан спроможностей Збройних Сил на довгострокову перспективу. Обґрунтування їх можливої динаміки, зазвичай, проходить в умовах невизначеності, тому дослідження величини ризиків та загроз, що можуть мати вплив на їх стан є одним із пріоритетів. Зважаючи на наявні дослідження за цим напрямом підвищення їх рівня залишається невирішеною проблема щодо реалістичності моделей спроможностей Збройних Сил на перспективу. Тому модернізація алгоритму досліджень за цим напрямом потребує удосконалення. А саме у мажах визначення величини впливу закономірностей («сезонності») виникнення ризиків на ефективність використання ресурсної бази.

ABSTRACT

The author highlights the possibility of taking into account the impact of adjusted risk on the state of the Armed Forces' capabilities in the long run. The substantiation of their possible dynamics is usually carried out in conditions of uncertainty, so the study of the magnitude of risks and threats that may affect their condition is one of the priorities. Given the available research in this area of increasing their level, the problem of the realism of the models of the Armed Forces' capabilities in the future remains unresolved. Therefore, the modernization of the research algorithm in this area needs improvement. Namely, in determining the magnitude of the impact of patterns ("seasonality") of risks on the efficiency of resource use.

Ключові слова: оборонне планування, ризики, спроможності, Збройні Сили.

Keywords: defense planning, risks, capabilities, Armed Forces.

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Зацікавленість України у співпраці з Північноатлантичним альянсом (НАТО) зобов'язує до реформування принципів, підходів та методів прогнозування та планування обсягів ресурсної бази оборонного характеру. Останніми роками основою оборонного планування став принцип обґрунтування спроможностей Збройних Сил (ЗС), який є невід'ємною складовою трансформаційних процесів у країнах НАТО. Так як визначення спроможностей ЗС, зазвичай, проходить в умовах невизначеності, тому обґрунтування та врахування величини ризиків та загроз, що можуть мати вплив на їх стан є одним із пріоритетів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічні основи розвитку спроможностей військ

(сил), моделювання та основи класифікації спроможностей, планування розвитку спроможностей військ (сил), формування стандартного каталогу спроможностей типових структур військ (сил) розглянуто в монографії "Сектор безпеки і оборони України: теорія, стратегія, практика", підготовлений фахівцями Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського [1], остаточний їх перелік закріплено у Єдиному каталогу спроможностей міністерства оборони України та Збройних Сил [2]. Проблеми планування спроможностей в оборонному секторі України під різними кутами зору розглядалися в науково-практичному середовищі в публікаціях В. Ю. Богдановича, А. І. Семенченка, О. О. Бортника, В. А. Мухи, Ю. В. Єгорова, В. П. Горбуліна, А. Б. Качинського та ін. Ви-

вчення зарубіжного досвіду стратегічного планування на основі спроможностей з метою його творчого наукового розвитку та практичного застосування в контексті існуючих викликів та загроз знайшло висвітлення у публікаціях І. С. Романченка, В. Ю. Богдановича, М. М. Денежкіна, П. М. Крикуна, О. В. Буняка, Р. Г. Бондаря, А. І. Поляєва, О. О. Суркова, Ф. В. Саганюка, В. С. Фролова, О. В. Устищенко, М. М. Лобко, Ф. М. Сатанюка, В. М. Семенов, С. М. Овчаренко, М. Ю. Степанюка, Ю. В. Юрчина, Г. Ф. Костенко та ін.

У закордонних виданнях на удосконалення підходів та методів щодо підвищення ризик-менеджменту спроможностей ЗС приділяється також достатня увага [3–9].

Вивчення поглядів вітчизняних авторів, а також думок іноземних фахівців дає змогу зробити висновок, що система оборонного планування на основі спроможностей здатна забезпечити ефективне реагування на зміни в середовищі національної безпеки за наявності реалістичної системи ризик-менеджменту. Але недосконалість вітчизняних підходів до врахування впливу ризиків на стан спроможностей ЗС (СП^{ЗС}) призводить до похибок у оборонному та бюджетному плануванні, що не відповідає довгостроковим оборонним потребам.

Тому метою статті є розроблення рекомендацій щодо підвищення рівня спроможностей Збройних Сил з урахуванням скоригованого ризику.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для виокремлення областей з вільними (наявними) ресурсами та – загрозами невиконання поставлених завдань доцільно визначити вплив сезонних коливань [10], а саме: внутрішньоквартальних коливань, зумовлених зміною тенденцій, що мають періодичний характер виникнення (ПХВ) протягом визначеного періоду.

До внутрішніх складових СП^{ЗС} (за основними групами), які мають ПХВ можна віднести (за напрямками наведеними на рис. 1):

1. Використання ресурсів на задоволення фінансових потреб технологічного забезпечення та функціонування оборонно-промислового комплексу (ОПК) (модернізація озброєння та військової техніки (ОВТ) на підприємствах оборонно-промислового комплексу; збільшення випуску нових зразків ОВТ, що будуть прийняті на озброєння за рахунок виробничих потужностей підприємств ОПК, тощо).

2. Використання ресурсів на задоволення потреб соціально-економічного забезпечення ЗС України (розвитку медичного лікування, реабілітації та санаторного забезпечення особового складу ЗС України, тощо).

3. Використання ресурсів на підвищення рівня нормативно-правової бази у сфері (забезпечення воєнно-економічної діяльності поза межами України (міжнародні контракти), тощо).

4. Використання ресурсів у сфері для задоволення потреб оборонної сфери на макrorівні та потреб кредитно-інвестиційної діяльності (рівень інвестиційної активності в оборонній діяльності, тощо).

5. Використання ресурсів на задоволення потреб щодо (постачання природного газу; постачання вугілля та мазуту на потреби оборонного сектору, тощо).

6. Використання ресурсів на забезпечення утилізації, ліквідації та попередження наслідків воєнної діяльності (утилізація боєприпасів та рідинних компонентів ракетного палива, забезпечення живучості та вибухопожежобезпеки арсеналів, баз і складів ЗС України; ліквідація шкідливих викидів, скидів та твердих відходів підприємств, організацій, військових частин сфери оборони, тощо).

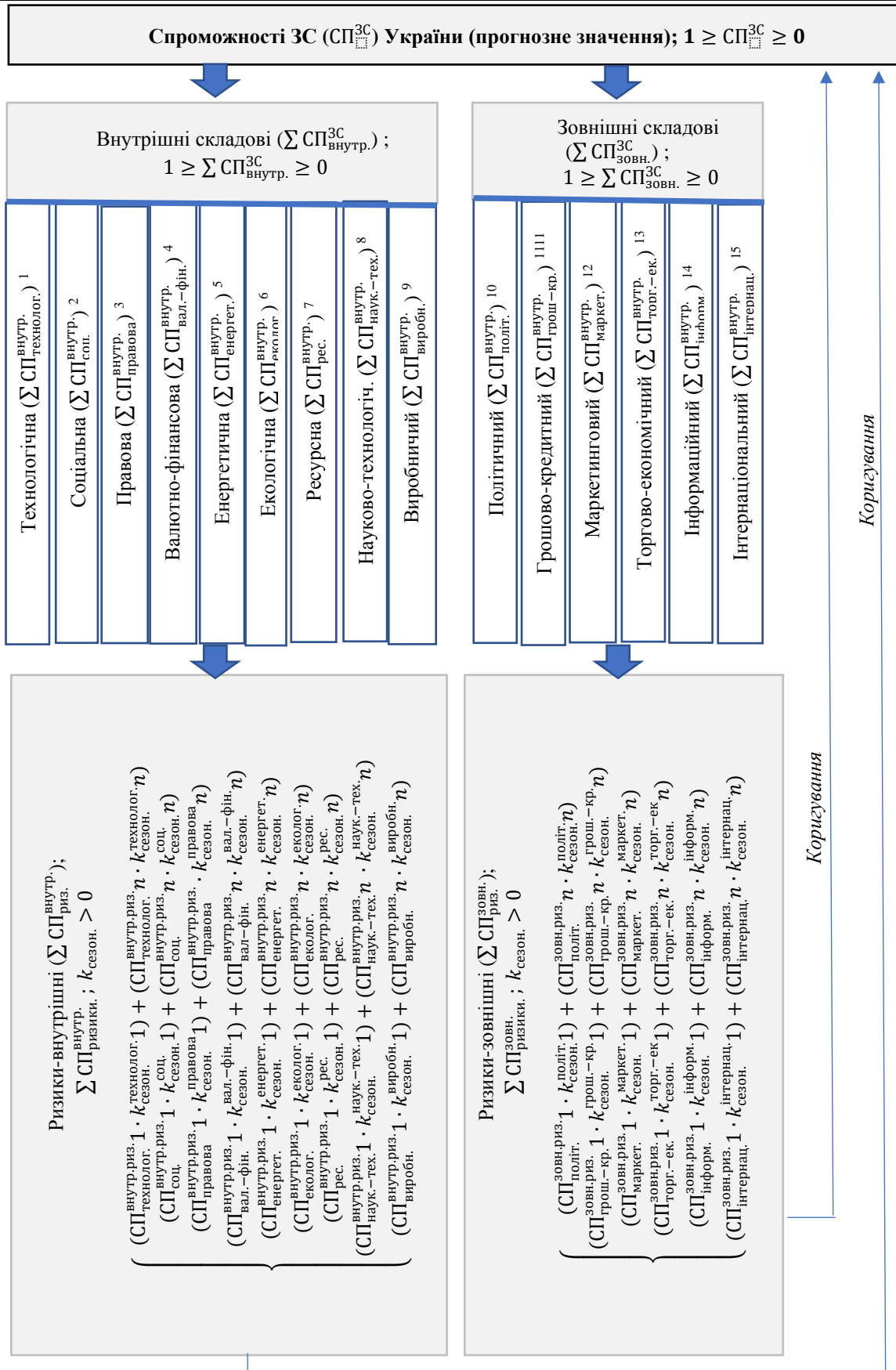

Рис. 1 Схематичне відображення впливу ПХВ виникнення ризиків на прогнозний стан спроможностей ЗС України

Джерело: запропоновано автором; 1-15 – умовні порядкові порядкові позначення складових.

7. Відтворення ресурсів оборонного призначення (підготовка громадян на посади осіб офіцерського складу, підвищення кваліфікації, перепідготовка офіцерських кадрів та державних службовців, початкова військова підготовка молоді відносно чисельності ЗС України; визначення величини залежності потужностей ОПК від закордонного постачання енергоресурсів; вплив територіальної оборонної економіки регіону на оборонну економіку держави, тощо).

8. Використання ресурсів на забезпечення науково-технічної бази, наукового потенціалу оборонної сфери, кількісно-якісних характеристик міжнародного співробітництва (перепідготовка офіцерських кадрів та державних службовців; підготовка іноземних фахівців; прикладні дослідження у воєнно-теоретичній сфері – воєнна економіка, управління ЗС, теорія розвитку ЗС; вплив фактора “тимчасової окупованості територій” на відтік науково-технічної бази та кадрів; кількість миротворчих контингентів ЗС України; кількість візитів іноземних делегацій; кількість візитів за кордон; кількість іноземних інспекцій, тощо).

9. Використання ресурсів на підтримання виробничого потенціалу ОПК (конкурентоспроможність продукції оборонного призначення; стан виробничих потужностей підприємств ОПК з урахуванням фактора “тимчасової окупованості територій”, тощо).

До зовнішніх складових СП^{ЗС} (за основними групами), які мають ПХВ можна віднести (за напрямками наведеними на рис. 1):

10. Використання ресурсів на збереження оборонного економічного стратегічного курсу

держави (зміна (щоквартальна) напрямів реформування ЗС України, тощо).

11. Використання ресурсів щодо дебіторсько-кредиторської заборгованості в оборонній сфері (проведення мобілізаційної роботи і призову до ЗС та інших військових формувань; будівництво і капітального ремонту військових об'єктів; забезпечення участі у міжнародних миротворчих операціях; забезпечення виконання міжнародних угод у військовій сфері; Погашення кредиторської та дебіторської заборгованостей за межами України (міжнародні контракти), тощо).

12. Використання ресурсів на забезпечення виконання своїх планових завдань центральним апаратом Міністерства оборони та генеральним штабом ЗС України, тощо.

13. Використання ресурсів щодо торговельних операцій (експорт-імпорт товарів оборонного призначення, тощо).

14. Використання ресурсів на забезпечення захищеності інформаційних систем оборонної сфери (придбання одиниць апаратури зв'язку спеціального призначення, необхідні канали зв'язку відповідно до величини оплати послуг, тощо).

15. Використання ресурсів на задоволення фінансових потреб забезпечення міжнародного співробітництва (забезпечення українських миротворчих контингентів, тощо).

За допомогою методу експертних оцінок отримали наступну узагальнену ієрархію основних ризиків відповідно до їх ваги у сукупності (таблиця 1). Отже, найбільша імовірність виникнення ризиків присутня у сфері транскордонних справ, а саме “x₃₁”, “x₃₂”, “x₃₅” та найменша – “x₆”, “x₈”, “x₉”.

Таблиця 1

Узагальнена ієрархія основних груп ризиків відповідно до їх ваги у сукупності (на 2021–2029 роки)

П.н.	Фактори (умовні позначення)	Опис	Сума рангів
1	x ₃₁	створення, оснащення і підготовка на території інших держав збройних формувань і груп з метою їх передислокації на території України або її союзників	336,5
2	x ₃₂	діяльність прямо або побічно підтримуваних з-за кордону підливних сепаратистських, націоналістичних або релігійних екстремістських угруповань, направлена на підлив конституційного ладу України, створення загрози територіальній цілісності	323
3	x ₃₅	діяльність на території України міжнародних терористичних організацій	313,5
4	x ₂₆	залежність процесу реформування воєнно-економічної складової України від надання іноземних кредитів та іншої іноземної допомоги	313,5
5	x ₂₇	зростання зовнішньої заборгованості, нераціональне використання іноземних кредитів	303,5
6	x ₂₉	недосконала система збереження державної таємниці та захисту інформації воєнно-економічного характеру	295,5
7	x ₃₄	застосування сучасних інформаційно-мережевих технологій проти України та її союзників	285
8	x ₃₃	транскордонна злочинність, що включає контрабандну і іншу протизаконну діяльність в масштабах, загрозливих безпеці України	269,5
9	x ₂	високий рівень зношеності основних фондів	265
10	x ₁₉	непослідовність і безсистемність у здійсненні воєнно-економічних реформ, відсутність власної моделі реформ та їхнього ідеологічного забезпечення	264
11	x ₁₈	неефективність державного регулювання та керованості соціально-економічними процесами	257,5
12	x ₃₀	некерований відтік за кордон інтелектуальних і трудових ресурсів	247,5

13	x ₁₇	“консервування” здобутків науково-дослідної діяльності на заключному етапі їх проектування	228,5
14	x ₂₄	витіснення України з частини зовнішніх ринків збуту продукції	212
15	x ₁₀	застарілі технології виробництва	200
16	x ₃	деформована структура виробництва (відсутність науково-обгрунтованої структурної перебудови економіки)	192,5
17	x ₂₅	нерегульований приплив в Україну іноземного капіталу та надання йому переваги порівняно з вітчизняним	189,5
18	x ₂₁	недосконалість національного законодавства, пов’язаного з регулюванням воєнно-економічних процесів	187,5
19	x ₁₄	низький рівень забезпечення військовослужбовців власним житлом	179
20	x ₂₈	неспівпадання цілей іноземного капіталу з інтересами економічного розвитку України	166,5
21	x ₁₂	застарілі технології	162
22	x ₁₆	зменшення кількості НДДКР та НДР	131
23	x ₂₂	відсутність експортно-імпоротної збалансованості	122
24	x ₁₁	низький рівень замкнених циклів виробництва стратегічно важливої продукції, зокрема, військової техніки та озброєння	106,5
25	x ₁	високий рівень матеріаломісткості виробництва	96,5
26	x ₄	незадовільна орієнтація на виробництво продукції кінцевого споживання	92
27	x ₁₃	недостатня розвіданість власної мінерально-сировинної бази, особливо тих її компонентів, які Україна змушена імпортувати	88
28	x ₂₀	недосконалість державного управління приватизаційними процесами, зловживання у цій сфері	87
29	x ₂₃	нерозвиненість сучасної фінансової, організаційної та інформаційної інфраструктури підтримки конкурентоспроможності українського експорту	75,5
30	x ₅	широкомасштабне і безсистемне проведення конверсії воєнно-промислового комплексу	72
31	x ₇	низький рівень видобутку нафти, газу, вугілля для забезпечення власних оборонних потреб	63,5
32	x ₁₅	відсутність проведення робіт щодо психологічної адаптації новобранців військовослужбовців звільнених в запас	56
33	x ₈	високий рівень енергомісткості виробництва	55,5
34	x ₆	монополізація економіки, низький рівень конкуренції	48
35	x ₉	домінування видобувних і базових галузей з низьким ступенем переробки сировини	15

За допомогою використання методу таксономії були розраховані рівні СП^{3С} (рис.2) на 2021–2029 рр.. Для визначення впливу динаміки ризиків на можливий стан спроможностей ЗС у майбутньому за умов невизначенності запропоновано розглядати їх

зміну за 3-х сценаріїв (прогнозів), а саме: песимістичного (П₁), оптимістичного (П₂) та мінімального (П₃) (рис. 2). Умовою досягнення необхідного стану СП^{3С}_е: $\Delta P_n^m \rightarrow 0$, за $СП^{3С} \rightarrow СП_{скореговані}^{3С}$. Де m – роки, n – порядковий номер прогнозу.

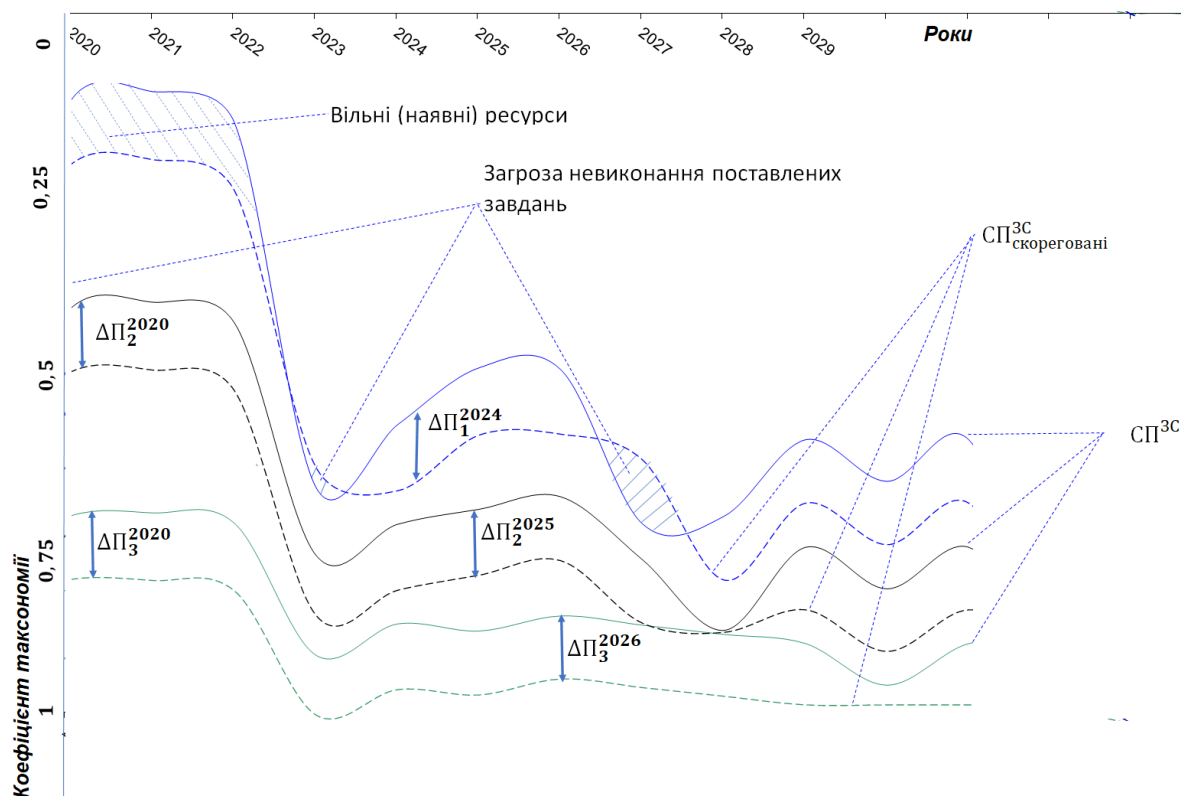

Рис. 2. Схематичне відображення динаміки спроможностей ЗС з урахуванням скорегованого ризику, за трьох визначених сценаріїв до 2029 року включно.

Джерело: за результатами розрахунків автора.

Отже, врахування величини впливу можливих скорегованих ризиків є важливим елементом визначення рівня спроможностей ЗС на перспективу. За збільшення рівня (величини) ПХВ ризиків можуть виникати загрози невиконанню поставлених завдань. Така ситуація, може мати місце під час несвоєчасності поставки відповідних ресурсів, що мають високий рівень ПХВ із-зі чого позапланововивільнені ресурси призводять до корегування планування, а, в свою чергу, й спроможностей ЗС. Занижена величина ризику може провокувати появу вільних (наявних) ресурсів, наприклад, під час прогнозування необхідних ресурсів на відповідний період, адже їх частина може вчасно не використовуватися та знаходитися у «стані простою» очікуючи на реалізацію, що зменшує ефективність використання узагальненої ресурсної бази.

Тому, під час середньо- та довгострокового прогнозування спроможностей ЗС доцільно брати до уваги наступні рекомендації:

по-перше, є доцільним затвердити градацію можливих «сезонних» ризиків за кожним напрямом (складовою), що є частиною спроможностей ЗС;

по-друге, розробити «карти-схеми» використання ресурсної бази з урахуванням впливу ПХВ ризиків на перспективу;

по-третє, розробити та затвердити Методику визначення рівня спроможностей ЗС з урахуванням скорегованого ризику.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Недосконалість визначення рівня спроможностей Збройних Сил на перспективу провокує удосконалення відповідних підходів. Урахування

впливу скорегованого ризику дало можливість врахувати ПХВ ризиків під час прогнозування динаміки спроможностей Збройних Сил. Структурована ієрархія груп ризиків відповідно до їх ваги у сукупності надала можливість визначити найбільш та найменш- пріоритетні, щодо підвищення рівня спроможностей Збройних Сил. Для наочного сприйняття можливого впливу скорегованого ризику на прогнозний рівень спроможностей в роботі, із використанням схематичних пояснень, наведено три можливих сценарії розвитку подій (песимістичний, оптимістичний та мінімальний) до 2029 року включно. Відповідно до отриманих результатів наведені рекомендації щодо підвищення рівня спроможностей Збройних Сил на перспективу.

Література

- Саганюк Ф. В. Сектор безпеки і оборони України: теорія, стратегія, практика: монографія / Саганюк Ф. В., Фролов В. С., Устименко О. В., Лобко М. М. та ін. // Київ: Академпрес – 2017. – 180 с.
- Єдиний перелік (каталог) спроможностей Міністерства оборони України та Збройних Сил України. Київ: МОУ. – 2017. – 75 с.
- Snyder D. Capabilities and Risks in Air Force Programming: Framework, Metrics, and Methods / Snyder D., Mills P., Resnick A., Fulton D. [Electronic resource]: <https://www.rand.org/pubs/monographs/MG815.html>.
- Iancu D. Perspectives on the Risk in Military Capabilities Management. International conference / Iancu D., Gabriel A. [Electronic resource]: DOI: 10.2478/kbo-2019-0040.

5. Army Modernization Strategy [Electronic resource]: https://www.army.mil/e2/downloads/rv7/2019_army_modernization_strategy_final.pdf.
6. Trewin N. Risk management and its practical application: Lessons from the British Army / Trewin N., Johnson U. [Electronic resource]: DOI: 10.1080/13669870903551670.
7. Jason A. A Risk Assessment Methodology for Divesting Military Capabilities Allied Nations / Jason A. [Electronic resource]: <https://scholar.afit.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=4438&context=etd>.
8. Correia J. Military capabilities and the strategic planning conundrum [Electronic resource]: DOI 10.35467/sdq/108667.
9. Kerr C. A Framework for strategic Military capabilities in Defense. Transformation Centre for Technology Management University of Cambridge [Electronic resource]: <https://pdfs.semanticscholar.org/daaf/76a4ab4b6bf10e7bad04442b5d91c55f7a36.pdf>.
10. Кулинич Р. О. Статистична оцінка чинників соціально-економічного розвитку: монографія / Кулинич Р. О. // Київ: Знання. – 2007. – 311 с.

PEDAGOGICAL SCIENCES

«FOLLOW ME» EMC IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING (TO BE USED IN SUPPLEMENTARY EDUCATION COURSES)

Songzhen Xie

2nd year student of Master degree course "Pedagogical Education" Foreign Language Department

Vasilyev L.

PhD, Professor and Chair of Linguistics and Foreign Language Department

K.E. Tsiolkovsky Kaluga State University, Kaluga

DOI: [10.24412/3162-2364-2021-69-2-19-21](https://doi.org/10.24412/3162-2364-2021-69-2-19-21)

ABSTRACT

Economic globalization and multicultural development induce additional education become popular; nowadays the current additional education situation makes it urgent to develop and use proper EMC to meet special purpose additional English education. This article aims to implementation of «Follow Me»[1] into educational system by developing Educational and methodological complex (EMC), which help additional education institution to educate students so as to improve their English competence and meets high requirements that modern society and life itself impose on him.

The particular developed EMC is based on the implementation of J Scott and K. Bryden «Follow Me» video course for additional English teaching. It's proposed the EMC based on «Follow Me» can provide teachers and students with effective education requirement by creating of a complex of teaching materials and recommendations.

The main task of this discipline is fulfilled to create a EMC based on «Follow Me» appropriate for implementation into additional educational process, thus develop innovative technologies in educational process, so as to meet English additional career growth requirements; In the meantime, this discipline could develop student's communicative competence by means of the sets of tasks included into the complex, which also offers to develop additional English course which combines with students' future development and career, and to motivate students and make English learning more interesting and practically. We conclude with a consideration of using «Follow Me» as a tool to creating and implementing of EMC into additional English educational process can be a feasible way to help advance education.

Keywords: Educational and methodological complex, Additional education, «Follow Me», Communicative teaching method.

Nowadays English has become increasingly prominent in its instrumental and humanistic nature, and has multiple functions such as information exchange, emotional expression and thought exchange. So more and more people choose additional English teaching as supplement language education, with some certain purpose such as: Exams, job needs, interviews, travel abroad, etc.

Comparing with systematic school or university education, additional education lacks systematic instruction, methods and control, the additional education market is uneven, some good result, some not really. So additional education has been a hot topic in the language teaching circle.

Inspired by teaching practice, we realize the additional education face major challenges that require urgent reforms including: the necessity of reforms, the approaches to choose, and – the methods of implementation to select.

The Necessity of Reforms

In additional education, teacher and students get no pressure, which is not conducive to improving learning efficiency.

Educating and training is not based on real students needed, because the reason is listed as follows: (1) students not mature enough to understand what they need; (2) teacher always just conduct lesson as organization arranged; (3) entrance test is same for each person, hard to evaluate what is really necessary improve;

(4) no individual analyze students features, use the same teaching method for all students; (5) no layer teaching, all material and task same, not base on students' level to give different task.

Teacher intend to use Russian to explain during teaching instead of English, which is not favorable for students to get more opportunity for English communication.

Some teacher lacks enthusiasm, so lesson is not so creative, just use the text book for different exercises, without real lead in activities or final summarize for knowledge consolidation.

Therefore, the particular aspect of the research is devoted to creating of a complex of teaching materials and recommendations to develop Educational and methodological complex (EMC) based on the implementation of J Scott and K. Bryden «Follow Me»^[1] video course and use the EMC for additional English teaching.

«Follow Me» for EMC Developing

EMCs are resources to obtain teaching goals determined according to the needs of learners^[2] (Cunning Sworth A, 2002). The EMC is a teaching method, and learning method is contained in the EMC, which reflects the editor's language learning concept.

«Follow Me» EMC is good choice for additional education. Not only can you find practical materials for oral expression, you can also experience the way of

thinking and sense of humor of native English speakers from «Follow Me» EMC.

The main purpose of creation of teaching materials is to provide students with a complete set of teaching materials for additional English education. For students, this is a kind of compass that helps to navigate content, sequence of its study, sections and requirements for level of its development. EMC is basis for formation and improvement of self-educational work of students (according to Igor Phydorovich Medvedev). A good EMC is not only a carrier of knowledge, but also to stimulate students' interest in learning through the content of the EMC, encourage students to learn, and develop students' creative ability^[3]. «Follow Me» EMC includes: interesting texts, useful activities that can stimulate learners' thinking ability, and provide learners with opportunities to use their existing knowledge and skills.

«Follow Me» EMC is close to life and reality. Using this EMC for additional English teaching put more emphasis on the cultivation of students' interest in learning, life experience, and advocates learning methods of experience, practice, participation, cooperation and communication. «Follow Me» EMC for additional English teaching change from paying too much attention to explanation and teaching of grammar or vocabulary knowledge to cultivation of students' practical language ability, so as to help students form positive emotional attitudes, and improve communication skills, focusing on the development of students' comprehensive language ability.

«Follow Me» EMC for additional education starts with understanding and evaluation of students before study; «Follow Me» teaching goals can be set according to the needs of students, and it is open. EMC includes exercise's part. In English teaching, the selection of EMC part needs to be combined with actual teaching needs, Teachers have great freedom in the selection of «Follow Me» EMC Part to use EMC flexibly and creatively, and make appropriate choices and adjustments to the content, arrangement sequence, teaching methods, etc. According to additional teaching rules, the teaching process can be divided into three levels: (1) teaching objectives, teaching models, and curriculum settings; (2) teaching content, teaching methods; (3) Teaching management, teaching evaluation. To promote learning process, «Follow Me» English teaching will be implemented in a specific language environment, with students as the main body, mobilize students' enthusiasm, encourage students to use language, and have a tolerance for errors, to maintain students' motivation and interest in English learning.

The Methods of Implementation Good Additional Education

«Follow Me» teaching in additional education will merit following advantages: Interest, Knowledge, Culture, Method, Inspiration^[6]

«Follow Me» English teaching will be implemented in a specific language environment to mobilize students' enthusiasm, encourage students to use language, and have a tolerance for errors, to maintain students' motivation and interest in English learning, emphasizing:

- 1) Teaching philosophy and teaching mode
- 2) Teaching strategies and methods. Reform teaching methods, stimulate students' enthusiasm for "speaking English", and strengthen the cultivation of students' internal awakening.
- 3) Stimulate students' interest in oral learning and cultivate students' self-confidence. In teaching design, create "classroom highlights". The so-called "classroom highlights" refer to teachers who use various skills and forms in the teaching process to vividly explain the teaching content from a certain starting point, such as vocabulary, phrases, and authentic expressions.
- 4) Interaction between teachers and students in additional English class. Teachers pay attention to appropriate speech to teach according to different students level, age and identity.
- 5) Use English as the language of instruction, create all-round English environment.

The additional education teaching can use English as the language of instruction, in public areas, bilingual prompts in English and Russian, broadcast classic movies in English, celebrity speeches, English interviews and other programs. Students learn English in an all-round English environment.

6) In «Follow Me» teaching for additional education classroom, teachers not only instill a lot of knowledge about English learning, but also can use the video and say something to encourage students. Teacher can create a humorous and joyful classroom to make English learning more interesting." The art of teacher language humor mainly refers to the use of ridiculous language forms to express truth and wisdom, and to use humorous means to reveal the contradictions and essences of things, so that the teaching information can be optimally transmitted and converted through humorous language forms, and directly Create a good effect of classroom teaching." ^[7] [Li Jian, "A New Probe into the Art of Humor in Teaching Language" Applied Language Art (J), July 2002, p. 87

7) Use communicative teaching method. Spoken language means communication, and language cannot be separated from context, let alone continuous communication.

«Follow Me» EMC suggests many interesting activities: scene performances, role simulations, daily reports, English games and other oral activities. These activities not only encourage students to speak English boldly, but also help students form English thinking. Additional education organization will also regularly organize English cultural activities, such as English camps, English corners, English speech contests, English knowledge contests, etc. for using «Follow Me» activities to improve students' spoken English, broaden their horizons, and greatly encourage them to continue their efforts.

Conclusion

This article is devoted to making EMC based on «Follow Me» video course to help students to develop communicative competences independently. «Follow Me» overall goal is to help students overcome communication barriers, be able to communicate fluently in English. Depending on the type of course, achieving goals is more specific. «Follow Me» EMC is the core

component of the classroom teaching. It can be updated to meet the learning needs of students and teachers, and the requirements of syllabus and examinations. EMC is not only for the purpose of teaching, but the means to achieve the teaching effect. «Follow Me» EMC teaching overall goal is to help students overcome communication barriers, be able to communicate fluently in English and improve English to achieve specific goals.

Reference

1. <https://www.youtube.com/watch?v=PGiNjI1j2P4&list=PL0FGv16ltX9PonBUmFFPKiX9AEEnO7nLp5>. BBC Learn English - Follow Me
2. Cunningsworth A., Choosing your Course [M]. Macmillan Education Press, 2002.

3. Rules of Development and Design of Education Methodical Discipline Complex <https://www.kaznu.kz/content/files/pages/folder15266/%C2%A728.docx> P28.

4. Creation of Multimedia Electronic Educational Methodological Complexes for the Course of Informatics <https://journalnx.com/papers/20151653-creation-of-multimedia.pdf>.

5. Work program from Linguist-- the Additional English Education Organization.

6. Cheng Xiaotang, English teaching material Design and Analysis [M]. Foreign Language Teaching and Research Press, 2002.

7. Li Jian, A New Probe into the Art of Humor in Teaching Language, Applied Language Art [J], 2002, p. 87.

РОЗВИТОК ІНФОРМАЦІЙНО-ЦИФРОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ТА НАВИЧОК У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Гудзь Т.Б.

*вихователь Закладу дошкільної освіти № 572,
м. Київ, Україна*

DEVELOPMENT OF INFORMATION AND DIGITAL COMPETENCIES AND SKILLS IN PRESCHOOL CHILDREN

Hudz T.

*educator of the Preschool Education Institution № 572,
Kyiv, Ukraine*

DOI: [10.24412/3162-2364-2021-69-2-21-26](https://doi.org/10.24412/3162-2364-2021-69-2-21-26)

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто вплив новітніх цифрових технологій, глобалізаційних процесів та змін у суспільному розвитку на формування сучасних компетентностей та навичок у дітей дошкільного віку у процесі навчання в дитячих дошкільних закладах. Так, було встановлено, що до традиційних життєвих компетентностей, які потрібні дитині для навчання, додалися нові – інформаційно-цифрові та кібернетичні компетентності і навички. Адже на сучасному етапі цивілізаційного розвитку суспільства відбувається переорієнтація суспільного життя та відносин із традиційного фізичної сфери у віртуальну кібернетичну, де цифрові навички дають можливість для комунікацій на новій платформі. Крім того, було відзначено, що нові можливості та комунікації, які відкрилися перед людьми в частині переміщення на значні відстані за лічені години, а також в частині передач та отримання інформації у цифровому вигляді за лічені хвилини вплинули на основи традиційного буття людини, створивши нове «кочове» суспільство, яке переміщується світом за роботою та фінансами. Тобто, відбувається формування глобального ринку праці, а для цього необхідно глобалізувати, уніфікувати та стандартизувати освітні процеси на рівні національних освітніх просторів окремих країн. В таких умовах відбувається формування нової глобальної людини, яка вільно володіє новітніми цифровими технологіями. Ось чому дошкільна освіта, будучи на «передовій» освітнього процесу, повинна відповідати усім сучасним вимогам, які ставляться до освіти. Вказане матиме місце за умови комплексного підходу, а це і навчально-методична організація навчання, нові інструменти, механізми та концептуальні підходи до освіти, сучасна матеріально-технічна база та підготовка методистів і вихователів дошкільних закладів освіти.

ABSTRACT

The article considers the influence of the latest digital technologies, globalization processes and changes in social development on the formation of modern competencies and skills in preschool children in the process of learning in preschool institutions. Thus, it was found that to the traditional life competencies that a child needs for learning, new ones were added – information-digital and cybernetic competencies and skills. After all, at the present stage of civilizational development of society, there is a reorientation of social life and relations from the traditional physical sphere to the virtual cybernetic, where digital skills provide an opportunity for communication on a new platform. In addition, it was noted that the new opportunities and communications that opened up to people in terms of moving long distances in a matter of hours, as well as in terms of transmitting and receiving information digitally in a matter of minutes have affected the foundations of traditional human life, creating a new «nomadic» society that moves around the world for work and finances. That is it happens, the formation of a

global labor market, and for this it is necessary to globalize, unify and standardize educational processes at the level of national educational spaces of individual countries. In such conditions, a new global person is being formed who is fluent in the latest digital technologies. That is why preschool education, being at the «forefront» of the educational process, must meet all modern requirements relating to education. This will take place under a comprehensive approach, including educational and methodological organization of education, new tools, mechanisms and conceptual approaches to education, modern material and technical base and training of methodologists and educators of preschool educational institutions.

Ключові слова: Інформаційне суспільство, інформаційно-цифрові компетентності, кібернетичні навички, нова українська школа, діти дошкільного віку, дошкільний навчальний заклад, дошкільна освіта, навчання дітей.

Keywords: Information society, information and digital competencies, cyber skills, new Ukrainian school, preschool children, preschool educational institution, preschool education, children's education.

Постановка проблеми. Подальший розвиток науки та техніки і широке впровадження результатів науково-технічного прогресу в широкі маси все більше впливають на всі сфери суспільства і соціальні процеси. В першу чергу це стосується цифровізації, інформацітизації та глобалізації, коли взаємовідносини на рівні людина-людина, людина-суспільство, людина-держава та суспільство-держава все більше переходять із фізичної площини комунікацій у віртуальну (цифрову). Вказане корінним чином змінює саму людину, соціальний простір, людське буття, комунікації та комунікативний простір. При цьому відбувається формування так званих постінформаційного та постеконічного суспільства, які кардинально відрізняються від традиційних етапів цивілізаційного розвитку суспільства і досить суттєво – від інформаційного. Результатом цього з'явилися нові цінності, пріоритети та саме ставлення до життя. Портрет сучасної людини складається з таких елементів: екологія, свобода (фізична та соціальна), толерантність, мультирелігійність та мультинаціональність, надання переваги особистісним (здоровий образ життя, подорожі, хоббі) та сімейним цінностям перед роботою (на одному місці все життя), осілим життям (власний будинок/квартира/машина у кредит) тощо. За таких обставин з'явилися нові соціальні класи – клас професіоналів та креативний клас. Так, на сьогодні на ринок праці виходить покоління «Y» (роки народження – кінець 90-х) і навіть вже покоління «Z» (роки народження – початок 2000-х), а їх діти – відвідувати дошкільні навчальні заклади. Як відзначають творці теорії про покоління, а саме: Нейл Хоув, Вільям Штраус, Джейн Деверсон, Чарльз Хамблетт, Дуглас Коупленд та їх послідовники «представники кожного з поколінь були народжені в певний період та потрапляли під вплив одних і тих же подій, саме тому і мають схожі цінності», адже «саме цінності визначають покоління, їх поведінку, способи спілкування та вирішення конфліктів, постановку цілей, побудову взаємовідносин, керування людьми», тому «сучасний ринок праці повинен підлаштуватися під ці відмінності, якщо хоче привабити представника того чи іншого покоління» [8]. Характерною особливістю «є те, що з усіма сучасними технологіями вони на «Ти» ще із раннього дитинства. Більше того, часто трапляється так, що малюк навіть говорити ще не навчився, але чудово знає, як увімкнути комп'ютер та відкрити улюблену гру.

Отже, зети – це діти Інтернету та сучасних технологій. За рахунок цього, вони не мали типового дитинства «у дворах», а тому й не є командними гравцями, їх треба вчити цьому.» [9]. Свій вплив на дітей внесли карантинні заходи, які відбуваються з 2019 року в рамках боротьби із пандемією коронавірусу (COVID-19), а саме: ізоляція, припинення функціонування різних гуртків та секцій, обмежене фізичне переміщення та найголовніше – онлайн навчання. Вказане також накладає свій відбиток на морально-фізичний стан дитини та її сприйняття фізичної реальності. Це також необхідно врахувати викладачам та вихователям ДНЗ. В рамках вказаної теорії поколінь, покоління «Z» суттєво відрізняється від попередніх своїм поєднанням певних протиріч. Так, з одного боку вони «люблять вчитися, швидко засвоюють нові знання. Великі обсяги інформації не становлять для них ніяких труднощів», а «переважну більшість знань вони отримують з Інтернет-ресурсів» [9]. З іншого боку, «кругозір зетів досить поверхневий», оскільки «вони не бачать сенсу у школі чи університеті, вони не отримують базових знань та навичок», а «все, що вони дізнаються в режимі онлайн, несе виключно ситуативний характер» [9]. При цьому вони «відрізняються своєю неймовірною багатозадачністю та креативністю», «обожнюють знаходити рішення зі складних ситуацій та розв'язувати найскладніші задачі» [9]. Що стосується психологічного портрету, то покоління «Z» є «досить волелюбним, їх не можна примушувати до будь-чого», «ніколи не будуть робити те, чого не забажають самі», «навіть змалечку, для них важливо, аби до їхньої думки дослухалися», «мають схильність до капризів та істерик, прагнуть, аби все було виключно так, як скажуть вони», «мають яскраво виражене нахабство, егоїзм та нарцисизм (згадаймо тільки культуру «селфі»)» тощо [9]. Це вимагає нових: підходів, методик та інструментів до процесів навчання та виховання на рівні навчальних закладів і сім'ї. Беручи до уваги, що ДНЗ є першим, куди потрапляє дитина, то на ньому лежить велика відповідальність. Треба також зважати на те, що швидкість змін навколишнього середовища постійно збільшується і на сьогодні відлік ведеться не на тисячоліття-століття (традиційне суспільство) і навіть не на століття-десятиліття (посткапіталізм, постмодернізм), а вже на десятиліття (інформаційне суспільство, постінформаційне суспільство). За таких обставин отримання

освіти та освіченості в цілому відбувається в умовах постійних змін навколишнього середовища, життєвого світу. І найголовніше, нівелюється значна частина так званого «досвіду покоління», який у традиційних умовах передавався із покоління в покоління. Сьогодні ми є свідками того, що молодше покоління є більш адаптованим і більш пристосованим до сучасних реалій ніж батьки і діди. Перш за все це цифрові, комп'ютерні та комунікативні технології. Типовою картиною сучасного буття є ситуація, коли онуки молодшого шкільного віку допомагають бабусям і дідусям вправлятися з мобільним телефон та/або використовувати соціальні мережі (набувати ІТ- та цифрових- (кібернетичних) компетентностей). Слід відзначити, що вказані компетентності та навички, в основному отримується сучасними дітьми поза межами освітніх закладів, а це є значною прогалиною і потребує швидкого врегулювання, зважаючи на темпи проникнення цифровізації, комп'ютеризації та інформації у повсякденне життя. Ось чому традиційна освіта вимагає змін і трансформацій та адаптації до вимог нової цифрової реальності і формування нової цифрової людини. При цьому необхідно враховувати, що дошкільна освіта виступає фундаментом подальшого навчання у школі та вищих навчальних закладах, а тому від того, як дитина почне свій навчальний процес, буде залежати усе її подальше навчання. Ось що з цього приводу говорить Л. Ходаковська «дошкільна освіта має особливе значення в усебічному розвитку дітей та забезпечує створення належних умов для, виховання та навчання дошкільників» [11, с.271]. Така увага до дошкільної освіти викликана тим, що «ранній вік є найвідповідальнішим періодом життя, коли формуються найбільш фундаментальні здібності, що визначають розвиток людини», коли «складаються такі ключові якості як пізнавальна активність, довіру до світу, впевненість у собі гарне ставлення до людей, творчі можливості, загальна життєва активність й багато іншого» [1]. Крім того, розвиток суспільства дійшов тієї межі, коли навчання не закінчується отриманням базової освіти, а продовжується усе життя і стає постійним. Це накладає додаткову відповідальність на тих викладачів, вихователів, які першими починають навчальний процес з дитиною у дошкільному навчальному закладі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що питаннями проблем розвитку нових складових елементів життєвих компетентностей та навичок (інформаційно-цифрових) є досить актуальним та затребуваним серед сучасних дослідників, науковців та практиків таких як: О. Авраменко, А. Богуш, Т. Коваленко, А. Куций, Л. Лаврова, О. Махоніна, Н. Морзе, В. Пендальчук, С. Потурнак, Л. Ходаковська, Л. Шишолік тощо.

Незважаючи на досить широкий спектр проведених досліджень питання розвитку інформаційно-цифрових компетентностей та навичок у дітей дошкільного віку **виступає частиною загальної проблеми**, котрій присвячується означена стаття.

Метою статті є дослідження питанням розвитку інформаційно-цифрових компетентностей та навичок у дітей дошкільного віку під час навчання у дошкільних навчальних закладів.

Виклад основного матеріалу. Подальший цивілізаційний розвиток суспільства, широке впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, міжнародних електронних комунікацій та глобальної мережі передачі даних формують запит на нові компетентності (інформаційно-цифрові та кібернетичні), які базуються на умінні працювати: з комп'ютером та іншою обчислювальною технікою, з базами даних, з пошуковими системами, з цифровою інформацією (отримання, передавання, оброблення, зберігання та захист), а також мати базові навички кібергісних. Це пов'язане з тим, що сучасна людина все більше часу проводить не у фізичному (реальному), а у кібернетичному (віртуальному) просторі. Вказане суттєво впливає на «життєвий світ» кожної дитини, оскільки традиційний поділ життєвого досвіду на близький і далекий завдяки глобальній мережі передачі даних та соціальним мережами практично нівелювався і тепер дитина може використовувати («черпати») світовий життєвий досвід. Практичне втілення нових інформаційно-цифрових та кібернетичної компонентів до традиційних життєвих компетентностей сприятиме підвищенню рівня «здатності особистості вирішувати проблеми в усіх сферах життєдіяльності, виконувати життєві та соціальні ролі, що ґрунтуються на життєтворчих знаннях, уміннях і навичках, життєвих досягненнях» [7, с.181-182]. При цьому необхідно відзначити, що інформаційно-цифрові та кібернетичні навички потрібно виділяти як в окрему компоненту життєвих компетентностей, так і як елемент існуючих компетентностей, адже вони також трансформуються в сучасних реаліях. Так, Л. Сохань, Ю. Петришак розглядають життєві компетентності «системою п'яти підсистем», яку «складено із компонентів та їх складових», а саме: «знання: 1) науково-теоретичні (про світ, закони життя, про себе); 2) практичні (життєва мудрість, знання норм поведінки); уміння і навички: 1) практичне застосування знань; 2) норм поведінки; життєтворчі здібності: 1) аналітичні; 2) прогностичні; 3) поведінкові; життєвий досвід: 1) індивідуальний (усвідомлений, неусвідомлений); 2) досвід інших людей (творче використання, наслідування); життєві досягнення: 1) особисте щастя; 2) соціальний статус; 3) самореалізації» [7, с.182]. Інші дослідники Л. Лаврова, А. Куций, розглядаючи «комунікативні компетентності у вимірі нової української школи», відзначають, що «базових якостей грамотної людини – умінь читати, писати і рахувати – вже недостатньо для сучасного працівника», а тому до «базових» потрібно відносити такі уміння як: «розуміти взаємозв'язок компонентів складних виробничих систем та вміти застосовувати це розуміння на практиці; збирати, організувати і використовувати всі доступні інформаційні ресурси для забезпечення найбільшої ефективності виробничого процесу; плідно співпрацювати з іншими учасниками

виробничого процесу» [4, с.105]. Вказане стає досить актуальним на глобальному ринку праці, де є запит на високоосвічених, креативних, комунікативних фахівців з високим рівнем толерантності та гідності для роботи у мульти- національних, релігійних, культурних командах, робота в яких вимагає високого рівня не тільки професійних, а і життєвих, комунікативних, інформаційно-цифрових і кібернетичних компетентностей. Набуття та підвищення рівня компетентностей відбувається впродовж усього життя людини як під час самоосвіти, так і під час навчання у навчальних закладах усіх рівнів (дошкільного, шкільного та вищого). Це позначається на зростанні запиту на освіту та освіченість.

Важливим фактором впливу на сучасну освіту стала глобалізація життя та побудова глобальної транспортної інфраструктури, що створило умови для переміщення фінансових та виробничих ресурсів по всій земній кулі. За якими і людські ресурси почали масово та швидко переміщуватися. Це призвело до запиту на глобальні, уніфіковані (стандартизовані) та універсалізовані знання, професійні навички та компетенції, щоб людина незалежно від країни походження мала конкурентоспроможну освіту, затребувану на світовому ринку праці. Прикладом такого підходу до освіти стали високорозвинені країни. Так Європейськими країнами було докладено багато зусиль для побудови загальноєвропейського освітнього простору до якого почали входити не тільки країни Європейського Союзу, а і країни, які співпрацюють з ЄС.

Що стосується інтеграції національної українського національного освітнього простору у європейський, то поштовхом для прискорення та реальних заходів стало підписання Угоди між ЄС та Україною про асоціацію, відкриття кордонів до країн ЄС для навчання та працевлаштування. Так, масова трудова міграція сприяла запиту на освіту, яка могла б дати конкурентні переваги нашим громадянам. Також інтеграційні процеси відкрили можливості навчання за кордоном дітей усіх соціальних груп. Збільшення рівня комунікацій на побутовому рівні населення України із населенням країн ЄС почало впливати на національні інститути влади і освітній простір щодо адаптації його у європейський. Першими реальними кроками стало розроблення та впровадження Концептуальних засад реформування середньої школи (в рамках яких було сформовано розуміння сутності побудови Нової української школи) (далі – Концепція Нової школи). Вказане знайшло відображення у новому Законі України «Про освіту», змінах до Закону України «Про дошкільну освіту» та у новій редакції Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти) (далі – Базовий стандарт). Це стало основою для початку впровадження у національний освітній простір концептуальних засад побудови Нової української школи, бо наші діти – це майбутнє країни, і головним завданням країни є створення умов для отримання сучасної конкурентоспроможної освіти. Одним із головних

сучасних трендів виступає формування інформаційно-цифрової та кібернетичної компетентностей та навичок серед дітей дошкільного та шкільного віку для формування людини нового цифрового типу.

Так, Концепцією Нової школи визначено десять ключових компетентностей, серед яких є «інформаційно-цифрова компетентність», яка «Передбачає впевнене, а водночас критичне застосування інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) для створення, пошуку, обробки, обміну інформацією на роботі, в публічному просторі та приватному спілкуванні. Інформаційна й медіа-грамотність, основи програмування, алгоритмічне мислення, робота з базами даних, навички безпеки в Інтернеті та кібербезпеці. Розуміння етики роботи з інформацією (авторське право, інтелектуальна власність тощо).» [5, с.11]. В свою чергу положеннями Базового стандарту визначено такий освітній напрям як «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі. Комп'ютерна грамота», де «цифрова компетентність» розглядається як «здатність використовувати інформаційно-комунікаційні та цифрові технології для задоволення власних індивідуальних потреб і розв'язання освітніх, ігрових завдань на основі набутих елементарних знань, вмінь, позитивного ставлення до комп'ютерної та цифрової техніки» [2]. Тобто, мова йде про те, що отримання інформаційно-цифрової компетентності школярами в школі та навчання комп'ютерної грамоти дітей дошкільного віку в дошкільному навчальному закладі (далі – ДНЗ) стає обов'язковим. Вказане вимагає значного переоснащення та до оснащення сучасними засобами комунікацій (комп'ютери, проектори, інтерактивні дошки, підключення навчальних закладів до мережі Інтернет, побудова локальної мережі, закупівля та встановлення необхідного програмного забезпечення), а також створення посади відповідального за роботу обладнання. Окрім цього, необхідно проводити навчання серед викладацького складу для набуття ними достатнього рівня інформаційно-цифрової та кібернетичної компетентностей для можливості навчати в нових умовах, а також необхідно розробити, затвердити відповідні навчально-методичні програми, методичні рекомендації та підручники. Серйозним викликом для ДНЗ та школи стали карантинні заходи, які вводилися в Україні та світі в цілому в рамках подолання пандемії коронавірусу (COVID-19) у 2019 році, коли «очна форма здобуття освіти» була замінена на «дистанційну форму здобуття освіти». Внаслідок чого виявилось, що національна освіта не була готова до швидкого та масового переходу із офлайн навчального середовища у онлайн. А тому «використання інформаційно-комунікаційних технологій у навчально-виховному процесі ДНЗ» стало однією «із самих нових та актуальних проблем у педагогіці», оскільки «використання на заняттях комп'ютера, мультимедіа та інших технічних засобів з метою виховання і розвитку творчих здібностей дитини, формування її особистості, збагачення інтелектуальної сфери до-

шкільника дозволяють розширити можливості педагога», коли «діти із задоволенням працюють на таких заняттях, активно включаються у виконання завдань, так як технічні засоби дозволяють включати в процес виховання і звук, і дію, і мультиплікацію, що підвищує інтерес і увагу дітей» до навчального процесу через гру [12, с.7] стало головною проблемою та викликом. Наскільки це вийшло ми можемо побачити на прикладі наших дітей. В цілому, незважаючи на труднощі, що виникли на початку, більша частина ДНЗ та викладачів змогли перебудуватися і вже у цьому навчальному році розпочати широко використовувати онлайн навчання. Хоча і труднощів ще багато попереду, адже адаптація і завершення усіх розпочатих процесів вимагає певного часу, ресурсів, досвіду та переосмислення серед усіх суб'єктів виховного та викладацького процесу, а також і самих батьків та дітей. Так, Т. Коваленко, досліджуючи питання «використання ІКТ у навчально-виховній роботі з дітьми дошкільного віку», відзначає, що «застосування ІКТ в дошкільному закладі створює умови для: формування у дітей здатності орієнтуватися в інформаційних потоках навколишнього світу; опанування практичних засобів роботи з інформацією на рівні вікових можливостей; формування вміння обмінюватися інформацією за допомогою сучасних технічних засобів, що сприятиме досягненню успіху в будь-якій діяльності в сучасному інформаційному суспільстві» [3, с.14], що «дозволяє робити заняття привабливими, сучасними завдяки дизайну представленої інформації; комп'ютерні технології допомагають закріплювати та перевіряти «знання, вміння, навички дітей, розв'язувати пізнавальні та творчі завдання» [12, с.7]. Адже «використання мультимедіа у навчанні не тільки збільшує швидкість передачі інформації дітям та підвищує рівень її засвоєння, а й сприяє розвитку таких процесів як увага, пам'ять, мислення, уява, мовлення, розвиває почуття кольору, композиції, бере участь у інтелектуальному, емоційному та моральному розвитку дітей», а також «використання інформаційно-комунікативних технологій у дошкільному навчальному закладі є збагачувальним і перетворювальним фактором, який є одним із шляхів оновлення змісту освіти згідно сучасним вимогам» [12, с.7]. А це є на часі та в тренді, зважаючи на процеси, викликані результатами цифрової та промислової революцій. Ось чому можна говорити про те, що «ІКТ дає змогу підвищити інтерактивність освітньої системи в дошкільних закладах, перейти від пояснювально-ілюстративного способу навчання до діяльнісного, за якого дитина стає активним суб'єктом, а не пасивним об'єктом педагогічної дії» [3, с.14]. Можна говорити про те, що такі можливості, які дають/вікривають ІКТ перед викладачем та дитиною у навчальних та виховних процесах не можливо порівняти із традиційними друкованими та графічними засобами. Так, за словами Л. Шишолік, «впровадження ІКТ: сприяє підвищенню професійного рівня педагогів, спонукає їх шукати нові нетрадиційні форми і методи навчання, проявляти творчі здібності; сприяє підвищенню інтересу

дітей до навчання, активізує пізнавальну діяльність, підвищує якість засвоєння програмного матеріалу дітьми; сприяє підвищенню рівня педагогічної компетентності батьків, інформованості їх про напрями діяльності дошкільного закладу та результатах конкретної дитини, співпраці батьків і ДНЗ.» [12, с.7]. Адже «сьогодні, як ніколи, необхідно формувати особистість, здатну в умовах життєдіяльності діяти доцільно, застосовувати набуті раніше знання і досвід за нових обставин, докласти зусилля для досягнення мети, поводитись оптимістично, домагатись успіху та визначення іншими людьми, оновлювати свої знання, збагачувати досвід, виявляти гнучкість, самовдосконалюватися» [10]. Важливим моментом виступає необхідність поєднання зусиль зі сторони батьків, самовиховання та дитячих навчальних закладів у питаннях формування інформаційно-цифрових та кібернетичних компетентностей та навичок у дітей дошкільного віку. Адже в цьому віці дуже важливо є те, як дитина розпочне свій довгий шлях у царині освіти. І від того, хто буде його першим вчителем/вихователем, залежить його подальше формування як особистості, так і його життєво важливих компетентностей та навичок.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи дослідження розвитку інформаційно-цифрових компетентностей та навичок у дітей дошкільного віку слід відзначити таке. Вплив новітніх цифрових та інформаційно-комунікаційних технологій, глобалізаційних процесів на суспільний розвиток створив передумови формування сучасних компетентностей та навичок у дітей дошкільного віку в рамках навчання у дитячих дошкільних закладах, як першої ланки навчання дитини. Було встановлено, що вказані компетентності не тільки впливають на традиційні життєві компетентності, які потрібні дитині для навчання, а додаються як нові. Адже на сучасний етап цивілізаційного розвитку суспільства формує нову реальність – цифрову (віртуальну) коли інформаційно-цифрові та кібернетичні компетентності та навички дають можливість для нового рівня комунікації на сучасній цифровій платформі. Також нові можливості та комунікації, які відкрилися перед людьми в частині переміщення на значні відстані за лічені години, а також передача та отримання інформації у цифровому вигляді за лічені хвилини вплинули на основи традиційного буття людини, створивши нове «кочове» суспільство, яке переміщується світом за роботою та фінансами. Тобто відбувається формування глобального ринку праці, який вимагає від освіти уніфікованих, стандартних та універсальних знань. У таких умовах відбувається формування нової глобальної людини, яка із новітніми цифровими технологіями та цифровою реальністю «на ти». Прикладом є молодь, яка починає навчати старші покоління цифровій грамотності (чого раніше ніколи не було). А тому дошкільна освіта, закладаючи фундамент для подальшого освітнього процесу, повинна почати розвивати (в рамках життєвих компетентностей) інформаційно-цифрові компетентності та навички,

щоб дитина, ідучи до школи, вже мала достатній рівень інформаційно-цифрових компетентностей та навичок. І, що дуже важливо і актуально на сьогодні, опанувала основи кібергігієни. Вказане потребує комплексного підходу в таких аспектах як: нові концептуальні напрями освіти, навчально-методичні організації навчання, нові інструменти, механізми, сучасна матеріально-технічна база та відповідний рівень підготовки вихователів та методистів ДНЗ.

Зважаючи, що зовнішнє середовище надалі змінюється і трансформується, впливаючи на суспільство, питання дослідження розвитку інформаційно-цифрових компетентностей та навичок у дітей дошкільного віку потребує подальших розвідок.

Література

1. Авраменко О.О. Дослідження зарубіжних та вітчизняних вчених щодо особливостей педагогіки дітей раннього віку. Формування освітніх компетенцій дитини: проблеми, розвиток, супровід: збірник матеріалів II Всеукраїнського науково-методичного семінару для науковців, практичних працівників та студентів (27 березня 2014 року) / [гол. ред. І.П. Рогальська-Яблонська та ін.]. Умань: АЛІМІ, 2014. 116 с., С.7-9.
2. Базовий компонент дошкільної освіти (державний стандарт дошкільної освіти) : наказ Міністерства освіти і науки України від 12.01.2021 № 33. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf (Дата звернення 07.04.2021).
3. Коваленко Т.М. Використання ІКТ у навчально-виховній роботі з дітьми дошкільного віку. Впровадження та поширення інформаційно-комунікаційних технологій у роботі дошкільного навчального закладу з дітьми, педагогами, батьками та громадськістю : тематичний збірник праць / упоряд.: А.А. Волосюк; за заг. редакцією Л.А. Шишолік. Рівне : РОІППО, 2015. 85 с., С.4-9.
4. Лаврова Л.В., Куций А.М. Комунікативні компетентності у вимірі Нової української школи. Розвиток життєвої компетентності особистості в умовах освітніх трансформацій: виховний, психологічний, інклюзивний виміри: матеріали II всеукраїнської науково-практичної конференції (19-21 червня 2019 року, м. Скадовськ) / за ред. І.Я. Жорової, С.О. Моїсєєва. Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2019. 327 с., С.104-106.
5. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. МОН 27/10/2016. 40 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (Дата звернення 07.04.2021).
6. Пендальчук В.М. Розвиток життєвої компетентності учнів через використання інформаційно-комунікаційних технологій. Розвиток життєвої компетентності особистості в умовах освітніх трансформацій: виховний, психологічний, інклюзивний виміри: матеріали II всеукраїнської науково-практичної конференції (19-21 червня 2019 року, м. Скадовськ) / за ред. І.Я. Жорової, С.О. Моїсєєва. Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2019. 327 с., С.172-177.
7. Петришак Ю.С. Квітка життєвої компетентності. Розвиток життєвої компетентності особистості в умовах освітніх трансформацій: виховний, психологічний, інклюзивний виміри: матеріали II всеукраїнської науково-практичної конференції (19-21 червня 2019 року, м. Скадовськ) / за ред. І.Я. Жорової, С.О. Моїсєєва. Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2019. 327 с., С.180-182.
8. Покоління X,Y,Z – життєві цінності та кар'єрні пріоритети. URL: <https://mik.dcz.gov.ua/publikaciya/pokolinnya-xyz-zhyttyevi-cinnosti-ta-karyerni-priorytety> (Дата звернення 08.04.2021).
9. Теорія поколінь Інформація є екрана. URL: <https://learning.ua/blog/201711/teoriia-pokolin-x-y-z/ru/> (Дата звернення 08.04.2021).
10. Формування освітніх компетенцій дитини: проблеми, розвиток, супровід: збірник матеріалів II Всеукраїнського науково-методичного семінару для науковців, практичних працівників та студентів (27 березня 2014 року) / [гол. ред. І.П. Рогальська-Яблонська та ін.]. Умань: АЛІМІ, 2014. 116 с., С.4.
11. Ходаковська Л.В. Напрями виховної роботи з дітьми дошкільного віку в умовах реалізації концепції Нової української школи. Розвиток життєвої компетентності особистості в умовах освітніх трансформацій: виховний, психологічний, інклюзивний виміри: матеріали II всеукраїнської науково-практичної конференції (19-21 червня 2019 року, м. Скадовськ) / за ред. І.Я. Жорової, С.О. Моїсєєва. Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2019. 327 с., С.271-274.
12. Шишолік Л.А. Використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у дошкільній освіті в контексті методичних аспектів. Впровадження та поширення інформаційно-комунікаційних технологій у роботі дошкільного навчального закладу з дітьми, педагогами, батьками та громадськістю : тематичний збірник праць / упоряд.: А.А. Волосюк; за заг. редакцією Л.А. Шишолік. Рівне : РОІППО, 2015. 85 с., С.14-27.

**ОРГАНИЗАЦИЯ ВНЕКЛАССНОЙ РАБОТЫ ПО ВОСПИТАНИЮ ШКОЛЬНИКОВ В
НАЦИОНАЛЬНОЙ КАЗАХСКОЙ ШКОЛЕ****Джусупов У.С.***СШ №10, г. Кентау, Туркестанская область, Казахстан***Исаева А.У.***Шымкентский университет, директор НИИ экологии и биологии,
г. Шымкент***Мырзабаева Ж.К.***Казахский Женский Педагогический университет, докторант,
г. Алматы***Жумадулаева А.И.***Шымкентский университет, зав. кафедрой химии и биологии***Нурмуратова Т.А.***СШ №135, зам директора, учитель биологии, г. Шымкент***ORGANIZATION OF EXTRACURRICULAR ACTIVITIES FOR THE EDUCATION OF
SCHOOLCHILDREN IN THE NATIONAL KAZAKH SCHOOL****Dzhusupov U.***Secondary school N10, Kentau city, Turkestan region, Kazakhstan***Issayeva A.***Shymkent University, Ecology and Biology Research Institute Director***Myrzabayeva Zh.***Kazakh Women's Pedagogical University, doctorate, Almaty city***Zhumadulayeva A.***Shymkent University, Chemistry and Biology Department Head, Kazakhstan***Nurmuratova T.***Secondary school N135, deputy director, Biology teacher, Shymkent city*DOI: [10.24412/3162-2364-2021-69-2-27-30](https://doi.org/10.24412/3162-2364-2021-69-2-27-30)**АННОТАЦИЯ**

В настоящее время остро стоит проблема в отдалении молодого поколения от национальных традиций и воспитания. Причины могут быть разные, но основное место занимает доминантная часть времени, проводимая за электронными устройствами. Молодежь начинает отвыкать от социальных коммуникаций, все более замыкаясь на узком круге общения с виртуальным сообществом. Постепенно происходит отрыв от реальности, когда забываются, в том числе, национальные ценности. Статья представляет результаты опыта организации внеклассной работы, организованной в одной из казахских школ юга Казахстана, где на встречах используются этнопедагогические приемы и инновационные методы обучения. Роль «Школы предков» в сохранении и развитии национального и общепринятых принципов воспитания и восприятия окружающей действительности у учащихся национальной казахской школы имеет положительные результаты, а применение инновационных методов и приемов психолого-педагогического воздействия на подрастающее поколение позволяет повысить эффективность воспитательного процесса.

ABSTRACT

Currently, there is an acute problem in the distance of the young generation from national traditions and upbringing. The reasons may be different, but the main place is occupied by the dominant part of the time spent on electronic devices. Young people are beginning to wean themselves from social communications, becoming increasingly confined to a narrow circle of communication with the virtual community. Gradually, there is a separation from reality, when national values are forgotten, among other things. The article presents the results of the experience of organizing extracurricular activities organized in one of the Kazakh schools in the south of Kazakhstan, where the ethno-pedagogical role of the "School of Ancestors" in the preservation and development of the national and generally accepted principles of education and perception of the surrounding reality among students of the national Kazakh school has positive results, and the use of innovative methods and techniques of psychological and pedagogical influence on the younger generation allows to increase the effectiveness of the educational process.

Ключевые слова: этнопедагогика, воспитание, казахские традиции, национальная школа, семья, учащиеся, внеклассная работа.

Keywords: ethnopedagogy, education, Kazakh traditions, national school, family, students, extracurricular activities.

For thousands of years, the role of the family in the upbringing of the child was determined primarily by the fact that the child spends most of his life directly in the family. It is well known that the role of the family in the upbringing of children is more significant than the role played in his life by kindergarten, school, friends, comrades, teachers, the mass media: television, the Internet. It is in the family that the process of forming in the child the qualities that social life requires of him begins. The knowledge, skills and abilities that a child acquires in the family as a child, and later in extracurricular activities, public organizations, in educational institutions, on the street, form his personality, determine his life path. Parents, of course, have an important role in shaping the future views of the child and his qualities, but grandparents, who contribute to the continuity and constancy of educational influences on the child's personality, occupy an important place in it. From an early age, the child directly imitates the representatives of the older generation in almost everything. The consciousness of a young child is formed in the process of imitation, because from birth the child unconsciously strives to be like the elders, copies their behavior, tries to resemble their parents, grandparents. Since children at a young age are still inherently dependent on their parents, it is important for the latter to give them the environmental guidelines that they will rely on in adulthood. It is these guidelines that will become fundamental in the future life of the child. Parents enjoy unquestionable authority in the eyes of a young child, are his first spiritual and moral mentors. Without sufficient knowledge, the child constantly draws them from communication with adults. Of course, first of all, the older generation should help the child learn to follow the universal norms of behavior in society, introduce them to spiritual values, lay the foundations of moral and environmental education. It is necessary to pay attention to the fact that parents are primarily responsible for the education and formation of the ecological culture of their children.

The direct influence of the family on the formation of the child's personality is stronger than all other educational influences on him. Undoubtedly, it weakens somewhat with age, but it is never completely lost. In the family, those qualities are formed that can not be formed anywhere else except in the family. In particular, the level of education and upbringing of children depends on the family. How the relations of all its members develop within the family depends on how correctly and consciously the model of family education will be built. Children and parents are bound by an indissoluble bond that unites the closest people. The formation of the personality, character and general outlook of each child in the family will depend directly on how parents and children will communicate and interact with each other. The beginnings of a child's moral, spiritual, and environmental education are undoubtedly laid down in his family, just as here he learns to walk, takes his very first steps.

The pedagogical processes of education and training of children were influenced by the customs, customs, environment, and way of life of the peoples. One of the main characteristics of a person was considered

to be a respectful attitude towards the older generation, their guardianship and reverence [1, p.8]. The manifestation of disrespectful, rude and immoral behavior in general and especially in the presence of older people was considered obscene and unforgivable. The relatives of such children were condemned, and the children were alienated from society until their behavior changed. The moral qualities of the individual were clearly manifested in the communication of children with adults. Children were obliged to respect their elders, to be polite and friendly towards the latter. Such character traits as care, love, tenderness, compassion for relatives and friends, careful attitude to the environment have been successfully formed and are being formed now, if the child grows up in a favorable microclimate of the family and home. Humane grow up those children whose parents themselves have such qualities that they show not only in relation to their own family, but also to society, nature, where the child directly sees adults not only in their own home, but also accompanying them on the street. He carefully observes his relatives, analyzing and evaluating their actions and behavior. Gradually, from a child imitating adults, depending on their direct influence on him, he turns into a reasonable, independent subject of his life, able to express directly his personal attitude to the world around him. Acquiring the ability to self-development, self-affirmation of his position to the surrounding nature, the world, people, he learns independently, without the help of adults, to act in various life situations. Thus, growing up, he shows the features of the basic general culture of the individual in general and the ecological one in particular. These are the very qualities that began to form in his childhood. Based on the knowledge and skills acquired in preschool and primary school age, it expresses a sense of effective love and care for people and the surrounding nature.

On the other hand, the active use of information technology, the emergence of mobile gadgets is gradually replacing nominal communication with other people. The time spent together is reduced. In addition, it is possible to note the moments of a certain convenience for parents that children, instead of walking or communicating with their peers, prefer to sit at a computer or mobile devices. The prospects for such a dominance of virtual communication are unpredictable. Children are gradually alienated from the real world, not only not perceiving national traditions, but also, often, universal values.

In this regard, it is important to search for methods and techniques of psychological and pedagogical influence on the younger generation in order to preserve the national and generally accepted principles of education and perception of the surrounding reality.

Research methodology

The research was conducted in the general education school N10 in Kentau city, Turkestan region in southern Kazakhstan.

The study uses such ethnopedagogical methods as: reconstruction, comparison and generalization of various carriers of ethnopedagogical information, structuring. In addition, the methods of ethnopedagogy of the

empirical level as diagnostic and observational methods were used to summarize the information received [2]. The pedagogical potential of national Kazakh works was used: kuys (national Kazakh music type), fairy tales, tales and sayings. During the events, a combination of different methods was used, including: innovative teaching methods such as conversations, round tables, conferences, brainstorming, problem situations, etc. were used.

Research results and discussion

As a result of the conducted research among students of grades 8-11 of the Kazakh school N10, it was found that, in fact, all students (100% of respondents) use electronic means of education: computers, laptops, mobile phones. It was revealed that the time of using gadgets exceeds 4 hours a day for 45% of respondents, more than 2 hours a day is used by 25%, more than 1 hour-15%, less than 1 hour-the remaining ones.

The next stage of research showed that the majority of modern schoolchildren are unfamiliar with Kazakh writers and poets, artists and musicians, they are actually unknown to the names of people who have contributed to the development of their region. It is revealed that many children do not know the meaning of Kazakh folk traditions, have never heard Kazakh epics and fairy tales.

To solve the problem of ethno-pedagogical education of students, in 2019, the office of "Education of students in national traditions" of the Honorary citizen of Kentau, Umirbek Seidalievich Dzhusupov, who founded the "School of Ancestors" (Ata mektebi), was opened in secondary school N10. The activity of the cabinet is related to educational activities based on the methods of ethnopedagogy and ethno-culture. Events are held regularly once a week. Target audience: students of grades 8-11, young parents, class teachers, librarians, workers in the field of culture and sports. During the events, famous personalities who have contributed to the development of culture and sports, education and science are invited. Before the quarantine measures related to the spread of coronavirus infection, more than 10 meetings were held, in which 695 students took part.

The opening of each meeting was conducted by the founder of the "School of Ancestors", U. S. Dzhusupov, in the traditional manner for the Kazakh culture, with the wish of good and further development. He presented the topic of the event, talked about the relevance of the conversation direction and introduced the invited guests. In each meeting, attention is paid to the need to support national traditions in public and interethnic communication, in relation to the representatives of the older generation, in the development of national culture and the preservation of its authenticity.

It can focus on individual moments of some meetings. So, at one meeting, such important issues as abandoned children were discussed. In modern conditions, the problem of social orphanhood is one of the most acute in Kazakhstan. In the Kazakh society, the indicators of the development of social society are: demographic problem, population size, child mortality, child birth rate. In the Republic of Kazakhstan, 38,386 children are social orphans. Of these, 22,067 a person is

under guardianship and guardianship, 2,267 children are in foster care, 14,052 children are in organizations for orphans (orphanages, homes for the disabled, children's homes). And of those fourteen-odd thousand, only 2,188 are orphans[3, p.15]. The remaining 11,864 are left without parental care. This shows that only 15% of the total number of children are orphans who do not have parents, the rest became so through the fault of their parents, because of their irresponsibility, immoral, criminal lifestyle, parasitism[4, p.22-56]. There are examples when five or six children from the same family are brought up in orphanages, and from time to time their number is replenished. The main reasons for social orphanhood, in my opinion, are the decline in morals in society, lack of education in the family, a decline in the standard of living, unemployment, and dependency. The Kazakhs had no such thing as children without parents. The child should live in a family and receive parental affection and care. For the Kazakh land, these are not simple words, where traditionally, there have never been orphanages and abandoned children, history should return to normal. In difficult years, when families were left without a breadwinner, orphaned children were taken to their families by relatives.

During the next meeting on the topic: "Kunanbai –a caring citizen of the Kazakh people", the issues of education in the Kazakh family were discussed. Everyone knows Abay Kunanbayev –a poet and philosopher, but information about his father Kunanbai was little known for a long time. Kunanbai Oskenbayuly was a difficult man, with a complex character, at the same time domineering, strict, sometimes quick to punish, but also fair, generous, deeply religious, who did a lot for the spread of Islam among the Tobykty tribe (one from Kazakh tribes), but also understood the need for secular education. He was distinguished by his eloquence, well-aimed expressions, which were picked up by the people, and was revered among the people. High authority, extensive experience of administrative work, Biysk judging, unique oratorical gift-all this contributed to the election of Kunanbai in 1849 to the post of senior sultan of the Karkarala district, which previously could only be claimed by the Chinghizids-sultans [5, p.112-201]. Kunanbai was successful not only as a volog (administrative part) administrator, he was a diligent owner, increasing his herds and becoming a large cattle owner in the Kazakh steppe. As early as 1846, A.Yanushkevich, who made a census of the people of Kunanbai and an inventory of its livestock, recorded 1,853 yurts, 8,000 people, 22,000 horses, 2,000 heads of cattle, and 155,000 sheep. When the patriarch of the Uskenbai family died in 1850 at the age of 72, Kunanbai organized a magnificent wake, where several thousand Tobykty residents and representatives of neighboring families arrived. Kunanbai showed great care for his offspring both in terms of material and spiritual development. All the children received their initial education at the Muslim school in Eskitam. Kunanbai's communication with the senior sultan of the Kokchetav district, Chingiz Valikhanov, prompted him to train Khaliulla in the Omsk Cadet Corps, despite the fact that they accepted offspring of sultan's blood, and then in

the Alexander Military School in Moscow. He purposefully taught his eldest sons – Taniberdy and Kudaiberdy – to administrative work early, with the assistance of Taniberdy's father, in 1859 he was elected volost administrator of the Kushik-Tobykta volost, then after two consecutive terms, in 1865 he was replaced by Kudaiberdy's older brother, who died of tuberculosis in April 1866. This was the first heavy loss of the eldest son for Kunanbai, the second, no less heavy, followed in 1870, when his 20-year-old son Khaliulla, no less talented than Kudaiberdy, passed away in Omsk, who had already left translations into Kazakh of some Kazakh folklore works (the legends "Enlik-Kebek", "Kalkaman and Mamyr", etc.). During Kunanbai's life, Abai, Yoshak, Ospan, as well as his grandson Shakarim, were nominated for the posts of volost Abai, Yoshak, Ospan, and also his grandson Shakarim.

A separate meeting was dedicated to the national tradition of "Attergeu" (Choosing a name). It was about famous personalities in the history of Kazakhstan. For example, about Chokan Valikhanov. The name given at birth was Muhammad-Hanafiya, but because he could sit still for hours ("shokiyp") and listen to edification and kui –folk musical narratives using an instrument – dombra, he was nicknamed Shokan, and he gained worldwide fame with the name Chokan. From an early age, he was instilled with a love of science, and he himself was drawn to education. He learned Kazakh, Arabic and Persian languages, drawing and oriental poetry at the local school. In 1847, he became a cadet of the Siberian Cadet Corps located in Omsk, where he studied until 1853. Here he learned French and German, became interested in traveling, and realized that he wanted to open up the culture of Asia to the whole world. The history teacher Gonsevski sympathized with the curious student and allowed him to use his own huge library. At the age of 18, Ualikhanov became a clerk and historiographer in Western Siberia for the Governor-General Gasford. He could work with various historical materials at home and study them in detail. This helped the researcher to add to his knowledge and make a contribution to science. In 1855, Gasford commissioned him to go on a trip to remote areas of the country. He visited Semirechye and Kokand, describing his trips in detail, met with Fyodor Dostoevsky, and helped send an ode to St. Petersburg about the coronation of the tsar. Personal qualities allowed Shokan to serve in the tsarist army, perform various tasks of an intelligence nature, engage in scientific research and creativity.

Another well-known personality, Bauyrzhan Momysh-uly, Hero of the Soviet Union, was nicknamed "Shantymez"-inaccessible dust-in his childhood

because of his amazing neatness and scrupulousness. Wherever he worked and in what positions: from the executive secretary of the district executive committee to the head of the sector of the State Planning Committee of the Kazakh SSR, he remained a fundamentally honest person. Service in the army, and then participation in combat operations during the war, confirm the traits of his character, described in the certification sheet, completed on April 10, 1942: "Captain Momyshuly Bauyrzhan is a capable, strong-willed and determined, demanding commander to himself and his subordinates. In the battles with the Nazi invaders, he showed personal courage and selfless courage. This great man reached the heights of his career during the Second World War, but his obstinate nature prevented him from receiving well-deserved awards and titles. Therefore, the titles of National Hero and Hero of the USSR are assigned posthumously. The nickname Shantymez was given to him as a child deservedly. Bauyrzhan Momyshuly's Zhantymez military schools were opened in Israel and Cuba.

Thus, the role of the "School of Ancestors" in the preservation and development of the national and generally accepted principles of education and perception of the surrounding reality among students of the national Kazakh school has positive results, and the use of innovative methods and techniques of psychological and pedagogical influence on the younger generation allows to increase the effectiveness of the educational process.

References

1. Batyrova M. D. The role and place of the family in the formation of the ecological culture of the child // Modern problems of science and education. - 2015. - № 1-10; URL: <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=18581> (accessed: 08.01.2021).(in Russian)
2. https://spravochnick.ru/pedagogika/etnopedagogika/metody_etnopedagogiki/
3. Vasilkova Yu. V., Vasilkova T. A. Social pedagogy: A course of lectures: Textbook. Manual for students. Higher. Ped. Studies. Institutions. - 3rd ed., stereotype. - M.: Publishing center "Academy", 2003 – 440 p. (in Russian)
4. Children at social risk and their upbringing./ Under the scientific editorship of L. M. Shipitsyna. St. Petersburg: Rech, 2003. -144 p. (in Russian)
5. An impram worthy of the Khans... Our contemporaries: educational series "Stars of Kazakhstan". - Almaty: Al-Khalel Agency, 1995. - 320 p. (in Russian)

**ЭФФЕКТИВНОСТЬ РЕШЕНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ СОДЕРЖАТЕЛЬНЫХ ЗАДАЧ
ПОСРЕДСТВОМ МАТЕМАТИЧЕСКОГО МОДЕЛИРОВАНИЯ****Кокажаева А.Б.***кандидат биологических наук, ассоциированный профессор кафедры математики Казахского
Национального Женского педагогического университета г. Алматы***Мұхаметказыева Е.***магистр 2-го курса кафедры математики КазнацженПУ г. Алматы***EFFICIENCY OF SOLVING ENVIRONMENTAL CONTENT PROBLEMS THROUGH
MATHEMATICAL MODELING****Kokazhaeva A.***candidate of biological Sciences, associate Professor of the Department of mathematics of the Kazakh
National Women's pedagogical University of Almaty***Mukhametkazyeva Ye.***master of the 2nd year of the Department of mathematics of the Kazakh National Women's pedagogical
University of Almaty*DOI: [10.24412/3162-2364-2021-69-2-31-33](https://doi.org/10.24412/3162-2364-2021-69-2-31-33)**АННОТАЦИЯ**

В статье обоснована необходимость теоретической и практической подготовки к использованию моделирования при решении задач экологического содержания школьного курса математики, а также представлена теоретическая информация о математическом моделировании.

ABSTRACT

The article substantiates the need for theoretical and practical training for the use of modeling in solving problems of the environmental content of the school mathematics course, and also provides theoretical information about mathematical modeling.

Ключевые слова: математическое моделирование, экологическая грамотность, математический расчет.

Keywords: mathematical modeling, environmental literacy, mathematical calculation.

Сохранение будущего экологической ситуации в биосфере, в которой живет человечество, является одной из актуальных проблем современности. Часто в центрах города сосредоточено подавляющее большинство людей. Поэтому для человечества проблема оптимизации городов как центров жизни становится все более актуальной. Всем понятно, что любой человек хочет подышать свежим воздухом, погулять на фоне зеленых насаждений в центре города, попить свежей воды из крана.

Создание таких экологически чистых условий жизни без загрязнения окружающей среды будет тесно и напрямую связано с их жизнедеятельностью. Причин плохого экологического климата много: во-первых, географическое положение города, во-вторых, наличие в нем промышленных предприятий и центров загрязнения и тому подобное [1].

В этой связи экологизация сферы образования, наряду с формированием в ней понятия нового мира, открывает путь к возникновению нового подхода, основанного на гуманитарных и экологических ценностях. В том числе, эффективность решения экологических содержательных задач посредством математического моделирования, которые мы собираемся рассмотреть, стала одной из актуальных на сегодняшний день.

Вместе с тем, нельзя забывать, что взаимная преемственность математики и науки об экологии

позволяет контролировать процесс развития человеческого знания через пространство и время. Предмет общей экологии - как научно обоснованная методологическая наука, подробно излагающая природу окружающей среды, находит плодотворное применение в различных сферах хозяйства. Теперь, связывая такие экосистемы с математикой в научном плане, особенно важно уметь доказывать эффективные или неэффективные стороны результатов вычислений в ней. Используя какие-либо накопленные данные, можно представить возможности развития экологических процессов и условий в окружающей среде посредством математического моделирования объектов и процессов в окружающей среде и его место в системе экологии являются уникальными.

Углубленное изучение связи предмета математики с экологией в средней школе - позволяет прогнозировать развитие экологических процессов и условий с помощью математического моделирования. Для изучения экологических процессов необходимо разобраться в некоторых способах получения математических моделей. Поэтому изучение явлений в природе является одной из наиболее актуальных проблем, изучающих преемственность математики и экологических знаний.

Экологизация математики позволяет проследить современный процесс развития человеческого знания во времени и пространстве. Целые разделы

математики создаются для анализа явлений природы и решения технических задач.

Остановимся на моделях и методах математической экологии. Экология – область знаний, включающая понятия всех наук, связывающих живые организмы, в том числе человечество с окружающей средой. Экологическое образование и воспитание населения в целом имеет большое значение, хотя охрана окружающей среды не может быть решена только действиями специалистов.

Математическая дисциплина, изучающая модели экологических объектов и процессов и методы их изучения, называется математической экологией. Очень важно, чтобы она формировалась методически [3].

С чего должно начинаться построение любой математической модели? Каким должно быть его основное содержание? Математическая модель берется, прежде всего, из принципов ограничения и отбора, которые выделяют из допустимых изменений реально возможные изменения. Такими принципами являются законы сохранения.

Математическое моделирование экосистем – это активно развивающаяся область исследований; ученые создают новые модели, анализируют их, прогнозируют и интерпретируют результаты моделирования.

Таким образом, экологическое образование школьников формирует навыки знания современных математических моделей экологии. Создание и изучение математических моделей с помощью учащихся является перспективным направлением их научных исследований в будущем, в частности, на уроках математики они учатся составлять планы прикладных исследовательских проектов по экологии с вынесением экологических содержательных задач [4].

Моделирование многих природных водных систем, лесных ценностей, агроэкосистем является действенным инструментом разработки этих систем методом оптимального управления. Построение современных моделей позволяет оценить тип и локальные изменения климата, температуры, растительного покрова при различных условиях развития человечества.

При изучении экологии возникает множество вопросов, на которые с помощью математики можно получить ценные ответы. На основе математических расчетов люди делают выводы о том, какую пользу или вред наносят природе, то есть нашему будущему. В том числе математика позволяет проводить точные измерения, составлять задачи и подтверждать контроль.

В ходе анализа математического моделирования можно глубже понять природу изучаемых явлений. Процесс исследования явлений посредством математического моделирования состоит из двух уровней:

I. Раскрыть законы, связывающие основные объекты модели.

Здесь выявляются факты, связанные с рассматриваемыми явлениями, и раскрываются их связи.

На этом уровне связи между объектами модели записываются математическими терминами.

II. Изучение математических задач, построенных с помощью модели.

В результате анализа модели решаются математические задачи для сравнения рассматриваемого явления с результатами наблюдений.

На втором уровне большое значение имеет математический аппарат, необходимый для анализа математической модели. Сложные математические задачи решаются с помощью вычислительной техники. Часто задачи, построенные математической моделью для различных явлений, одинаковы.

Например, основная задача линейного программирования отражает различные явления природы. Поэтому, абстрагировавшись от рассматриваемых явлений, типовые математические задачи можно рассматривать как отдельный самостоятельный объект.

Математическое моделирование прикладных задач развивает предметную компетентность студента. То есть самостоятельно развивает продуктивное мышление, интеллект. Остановимся на математическом моделировании прикладных задач. Один из путей математического развития – внешний путь. Он родился от необходимости решать задачи вне математики. Основной причиной развития математики в данном случае является выпуск задач практического содержания (подсчет предметов, измерение площади и объема, задачи экономики, техники и др.).

Во второй строке, на основе систематизации найденных математических фактов, обобщения построений его теории и развития этой теории в зависимости от ее внутренних закономерностей. Эти пути развития математики неразрывно связаны между собой. Их называют соответственно путями прикладной внешней и внутренней теории.

Итак, прикладная математика – это то, что мы называем наукой для решения математических задач, возникших за пределами математики. Особенность решения прикладных задач заключается в том, что при их решении используются не только индуктивный анализ и дедуктивная логика, но и анализ, соответствующий действительности, основанный на аналогии и численном или физическом эксперименте.

«Математическая задача – это ситуация, требующая мышления и деятельности учащихся на основе законов, правил и методов в математике и направленная на овладение математическими знаниями, умение применять их на практике, развитие мышления» [4].

Постановка задачи позволяет формировать математические понятия, развивать математическое мышление учащихся, применять знания на практике и воспитывать качества настойчивости, любознательности, трудолюбия. Задача вооружает учащихся новыми математическими знаниями, помогает систематизировать и уточнить сформированные умения и навыки. Ученые доказали, что глубокие математические знания, умения

и навыки учащихся формируются в процессе решения задач.

В заключение отметим, что экологическое просвещение детей школьного возраста имеет большое значение, так как тесная взаимосвязь проявляется как международными вопросами охраны природной среды, так и зарубежным опытом.

Таким образом, только при непрерывном проведении работы по экологическому воспитанию в семье, детском саду, школе, средне-специальных высших учебных заведениях возможно формирование в сознании человека целостного подхода к охране природы, сохранению ее богатств и системное образование.

Это расширяет нашу экологическую грамотность, формирует «экологическую культуру», совершенствует «экологическое воспитание», учит бережному отношению к окружающей природной среде в целом.

Литература

1 Математическое моделирование в экологии: курс лекций / сост. Н.Е. Горковенко – Краснодар: Куб ГАУ, 2015. – 45 б.

2 Тутубалин В.Н., Барабашева Ю.М., Девяткова Г.Н., Угер Е.Г. Научная судьба одного класса математических моделей в экологии на протяжении последнего полувека // Историко-математические исследования. Вторая серия. Вып.3(38). М: Янус-К. 1999. – 249 – 269 б.

3 Кокажаева А.Б., Ханжарова Б.С., Избасарова М.А. «Математика пәнін оқытуда оқушыларға экологиялық білім мен тәрбие берудің ерекшеліктері» // Международный научный журнал Наука и жизнь Казахстана №4 / 1 2020.

4 Кокажаева А.Б., Шияпов К.М., Сәрсенғазы А. «Экожүйелердегі математикалық модельдеудің маңыздылығы» вестник КазНИТУ № 1 (137) Алматы 2020.

MOTIVATION FOR LEARNING AND PROFESSIONAL GROWTH OF MEDICAL STUDENTS

Nika O.

*Bukovynian State Medical University,
Chernivtsi, Ukraine*

DOI: [10.24412/3162-2364-2021-69-2-33-35](https://doi.org/10.24412/3162-2364-2021-69-2-33-35)

ABSTRACT

The article presents a review of the literature and own observations on the motivation for learning and professional growth of medical students. The main characteristics and components of the concept of motivation to study, types of motives and professional competence of teachers, designed to form the personality of the future doctor. These research results indicate the need to diversify the work of medical students in the classroom and extracurricular time in order to improve practical training, the use of simulation training with the involvement of innovative technologies.

Keywords: medical students, professional growth, motivation.

Modern society requires students motivated by their future profession, however, in the higher education system there is a conflict between modern European requirements for learning and low motivation of students to acquire professional knowledge and skills. Psychologists and teachers claim that it is during the student years that the basic qualities are formed, which become the basis of professional development throughout life, in particular: responsibility, creativity, constant improvement of knowledge and so on.

The issue of student motivation is one of the basic problems of learning psychology. This status is explained, on the one hand, by the fact that the main psychological characteristic, the basis of any activity, including learning, is motivation. On the other hand, the management of motivation to learn allows you to manage the learning process as a whole, which is very important to achieve its effectiveness. This study of motivation is devoted to a large number of works of domestic and foreign psychology, which discuss the social problems of professional motivation, reveals the role of motivation in the formation of consciousness in the development of personality, outlines methods of studying it and the possibility of adjustment. Of particular interest are studies of the problem of forming professional motivation of students in a higher education institution.

Psychologists note that positive motivation causes feelings of satisfaction, joy, increases self-esteem, arouses interest in life, which should actually happen to a person every day. The learning process is time consuming and exhausting, after all, like any work focused on success. Therefore, it is the dream result, which is approaching the student, is based on positive motives and professional reality. Needs are a source of human activity, through which the regulation of its behavior, determines the direction of thinking, emotions, feelings and will. The intellectual needs of the student are primarily aimed at professional growth and it is the system of motives that provides a way to achieve a professional goal and meet these needs.

According to some authors [Hordiienko VI, Dmytryshyn BY], the concept of competence defines an integral part of personality. According to T. Zelenetska, "competence" is interpreted as an integral quality of personality, its ability to learn, based on knowledge, experience and socialization, as well as focused on independent and successful activities.

D. Yermakov [4] considers the definition of competence in terms of continuous, holistic personal growth and self-education. The latter, in turn, is based on the ability to: mobilize the acquired knowledge and

skills in an operational manner - if necessary; implement the acquired skills in each specific situation, taking into account the variable specific aspects (complex clinical case, providing / not providing timely emergency care, ethical issues - euthanasia, deontology in communication with the seriously ill); activity within a certain algorithm of actions provided by the clinical protocol and the local route of action; organization of social action and involvement of all necessary resources (diagnostic equipment, drugs, availability of block diagrams and algorithms of actions, use of models).

Motivational services in the system of higher medical education is the formation of students' motivation for future professional activity, taking into account modern medical practice and the development of innovative technologies [Panchyshyn S, Sakharska O].

In the formation of motivation in the first place is the question of finding and selecting priority motives, as well as determining the optimal structure of the motivational sphere of the student [Gavrilenko O, Kolesnyk YuM.]. Therefore, despite the presence in modern science of a significant number of scientific and pedagogical works on the problem of forming the motivation of educational and cognitive activities of students, this issue still remains relevant.

The process of studying in a higher medical institution has its own specific properties. Junior students master in detail the basic theoretical sciences, which in senior courses during the study of clinical disciplines should be reflected in practice, during the diagnosis and treatment of patients, in particular, the neurological profile. Therefore, knowledge of anatomy, chemistry, histology, etc. needs clinical rethinking. Formal separation of related disciplines in the curriculum, insufficient use of interdisciplinary links in the educational process lead to the fact that the set of educational information is spontaneously loaded on the students themselves, and even if they use it, the effect is negligible. All this hinders the purposeful formation of a holistic system of knowledge and skills [Stus VP, Dmytryshyn BY]. Given this problem, the main factor in the formation of the integrity of knowledge necessary for the implementation of the professional activity of a doctor is the formation of motivation to learn, which is based on previous learning experience.

The main factors influencing the formation of positive motivation for learning are: the content of educational material and organization of educational activities, types and forms of learning, evaluation of student performance and style of pedagogical activity of the teacher. The formation of positive motives for learning is influenced by the style of communication and the teacher's attitude to students. It is possible to intensify the learning process in medical institutions: the presence of students' interest (introduction of clinical examples and situational tasks in the classroom); rich emotional atmosphere (insight, when the demonstration of educational material gives the opportunity to include positive emotions and emphasize the uniqueness of the case, materials, etc.); discussions, discussions on a par-

ticular clinical case; formation of motivation for learning success [Vershinska OB, Kolesnyk YuM., Panteleimonenko YuA.].

A significant factor in increasing motivation to learn, interest in the profession is the professional skills of the teacher, especially pedagogical skills. A variety of forms and methods of teaching, including lectures, feedback from students, arouses interest in the subject, and conducting practical classes directly in the clinic with sick children, participation in the treatment and diagnostic process, in particular in clinical trials of complex cases, motivates students to study pediatrics.

The system of increasing motivation to study is also based on the systematic work of teachers of the department to improve the level of professional and pedagogical skills, wider involvement of students in scientific work with subsequent presentation of their results, as well as work and study in extracurricular activities under the control of the teacher. and skills.

An integral part of today's social life has become information technology, so the formation of the student's information competence, in particular: the ability to find, analyze and structure information. The realities of medical practice show that it is necessary to prepare students for life in a market dominated by initiative, creativity, efficiency, perseverance, flexibility of thinking, in order to choose the best options. Students need to learn how to solve problems that arise in the field of information knowledge. One of the current ways to test knowledge is to solve situational problems focused on interdisciplinary knowledge, erudition, development of clinical thinking [Yekhalov VV, Cherniak NO]. It is the close cooperation of teacher and student in classroom and extracurricular work, high professional level of teaching with the use of innovative teaching methods is a reserve for increasing student motivation to learn.

No less important means of motivation is the use of simulation training with the involvement of innovative technologies, which allows multiple and accurate reproduction of important clinical scenarios and allows future physicians to make independent decisions, form clinical thinking, improve students' practical skills.

Thus, the formation of learning motivation in students of clinical disciplines is an extremely important factor that determines the success of further study, as it determines the ways to achieve the desired result, mobilizes the student's desire to begin their formation in professional activities.

References:

9. Stus VP Yekhalov VV, Moiseienko MM ta in. Phase situational tasks in the formation of professional competence of a specialist in "Urology" Urolohiia. 2017; №1: 91-95.
8. Panchyshyn S, Sakharska O Competitiveness of the labor force in the open economic system of Ukraine Visnyk Lvivskoho universytetu. 2009; 41: 3-7.
7. Panteleimonenko YuA, Todorova IS Pedagogical conditions of development of students' learning motivation [Electronic resource]. 2012; Access mode: <http://dspace.uccu.org.ua/handle/123456789/531>.

6. Kolesnyk YuM, Nerianov YuM, Kompaniets VM The quality of training is a key component of the Bologna Process. *Medychna osvita*. 2011; № 2: 71–74.

5. Yekhalov VV The principle of interdisciplinary integration and a priori motivation in emergency medicine. *Medychni perspektyvy*. 2014; Т. XIX, №2(1): 103-105.

4. Ermakov DS Formation of ecological competence of students. М.: МУОО. 2009: 180p.

3. Hordiienko VI Personality development in the process of professionalization: professional genesis of personality. *Psykhohiia pratsi ta profesiinoi pidhotovky osobystosti: Navch. Posib*. 2001: 48-67.

2. Gavrilenko O Formation of motivation for professional activity with the use of ICT. *Vitoki pedagogichnoyi maysternosti*. 2012: 370 c.

12. Zhmakina NL Komolova EG Formation of professional competence of the specialist of educational institution *Vestnik Nizhnevartovskogo gosudarstvennogo un-ta*. 2010; № 1: 1-7

11. Dmytryshyn BY Psychological features of forming students' positive educational motivation / B.Y. Dmytryshyn // *Problems of Modern Psychology*. 2015; 27: 137–15.

10. Cherniak NO Formation of students' motivation to study at the university [Electronic resource]. 2013; Access mode: <http://repo.uipa.edu.ua/jspui/bitstream/2618/1/Черняк.pdf>.

11. Vershynska OB Problems of formation of educational motivation of university students. [Electronic resource]. Access mode: http://tme.umo.edu.ua/docs/Dod/1_2010/VERSHYNSKA.pdf.

ПОНЯТИЕ ЦЕННОСТИ В СОВРЕМЕННОЙ ФИЛОСОФИИ

Ноздрина Н.А.

*Брянский Государственный Технический Университет,
кандидат педагогических наук, доцент*

THE CONCEPT OF VALUE IN MODERN PHILOSOPHY

Nozdrina N.

*Bryansk State Technical University,
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor
DOI: [10.24412/3162-2364-2021-69-2-35-36](https://doi.org/10.24412/3162-2364-2021-69-2-35-36)*

АННОТАЦИЯ

Общефилософская теория о сущности ценностей, их конфигурации, а так же роль в жизнедеятельности личности называется аксиологией.

Начиная с изучения орудий труда, а затем улучшая их, индивид научился удовлетворять личные простые потребности, постепенно расширяя свой кругозор. Со временем осознавать значимость объектов и явлений окружающего мира для обособленной личности, группы, сообщества, тем самым обуславливалась их значимость.

ABSTRACT

The general philosophical theory about the essence of values, their configuration, as well as the role in the life of the individual is called axiology.

Starting with the study of tools, and then improving them, the individual learned to meet personal simple needs, gradually expanding his horizons. Over time, to realize the significance of objects and phenomena of the surrounding world for a separate individual, group, community, thereby determining their significance.

Ключевые слова: ценность, аксиология, идеал, оценка, справедливость, смысл жизни, интерес.

Keywords: value, axiology, ideal, evaluation, justice, meaning of life, interest.

Ценность- данное понятие, указывающие на человеческую, общественную и культурную важность конкретных явлений, а также объектов деятельности.

Ценность считается особым видом этической ориентации личности, понятиями, которые сформировались в какой-либо культуре о совершенстве, морали и нравственности. Всевозможные действия и явления в природе, мире, обществе и личности, воспринимаются им не только с помощью научно доказанных концепций, но и формируют собственное представление и отношение к ним.

Развитие определения «ценность» прошло непростой общеисторический путь. Рационально за-

тронуть только истории этих представлений на ценность, которые считаются важными для современного осмысления данного определения.

В первой половине двадцатого столетия, в философии формируется независимая теоретическая наука – аксиология.

Аксиология- теория ценностей, раздел философии

Аксиология изучает вопросы, связанные с

- Природой ценностей
- Местом ценностей в реальности
- Структурой ценностного мира (связь различных ценностей между собой, с социальными, культурными факторами и структурой личности)

Термин аксиология впервые был предложен в начале 20 века П.Лапи. Аксиология- одно из наиболее поздно разработанных направлений философии, однако, несмотря на это, данная философская дисциплина на сегодня является практически самой востребованной и динамично развивающейся частью познания.

Аксиология обуславливалась, как «учение о ценностях» - «философская концепция универсальных основ, характеризующих нацеленность человеческой деятельности, мотивацию и осмысленность поступков». Весьма вскоре подобное определение аксиологии стало неактуальным, а ценности получили наиболее обширное объяснение в теориях разных философских школ.

В древней средневековой философии ценностные свойства включались в саму жизнедеятельность, рассматривались как свойственные ему, неразрывные с реальным миром. Изучение ценностей стало доступным лишь тогда, когда и представление действительности разделилось на действительность в собственном значении и значимость, как предмет человеческих привязанностей и стремлений.

Базовые понятия аксиологии:

➤ *Идеал*- высшая степень ценности, совершенный образ имеющий нормативный характер и определяющий отношения и способы поведения, деятельности человека, социальной группы.

➤ *Ценность* – социально гуманитарная характеристика объектов, явлений действительности, раскрывающая их значение для индивида, общества с позиции определенного идеала.

➤ *Оценка*- способ установления значимости объектов, с точки зрения их способности(или неспособности) отвечать потребностям и запросам субъектов.

➤ *Смысл жизни*- понятие, раскрывающее самоценное знание человеческой жизни, ее нравственную оправданность.

➤ *Справедливость* – категория нравственно-нормативного сознания, характеризующая одобряемую обществом соразмерность поступков и реакции на них.

➤ *Интерес*- осознаваемая субъектом, внутренняя побудительная причина деятельности, связанная с ожиданием определенных личных или общественных благ.

Категория ценности наиболее подробно была рассмотрена традиционной германской философией, в особенности Иммануилом Кантом. Также философ связывает представление ценности, с понятием благой воли. Значимым во кантовском рассмотрении представление значения ценности что это понятие он соотносит с человеком как целью, ее формированием, а так и аспект ценности, как продуктивности - с миром природы потребностей. Данный подход И.Кант именует сравнительной, предопределенной ценностью. Главный интерес он акцентирует на индивидуальных подходах к ценностям подчеркивает наличие и объективного аспекта, но детально его не разрабатывает кантовской концепции ценности восприняли в основном, с некоторыми изменениями, все представители традиционной германской философии.

Детальная теория о ценности во второй половине девятнадцатого столетия дает Р.Г. Лотце. Его ученик В. Виндельбанд стремится аргументировать общезначимость, как абстрактного постижения, так и высоконравственного воздействия, изучая философию, как «учение многозначных ценностей». Виндельбанд переводит вопрос ценности, на язык философии культуры. В качестве ценности у него выступают правда, благо также изящность, дисциплина, порядок, мастерство, искусство и особенно вероисповедание рассматриваются как ценности - блага культуры, в отсутствии каковых общество никак не способно взаимодействовать.

Литература

1. Ефимова, Н.С. Психология общения. Практикум по психологии: Учебное пособие / Н.С. Ефимова. - М.: Форум, 2018. - 288 с.

2. Лаундес, Л. Как говорить с кем угодно и о чем угодно. Психология успешного общения. Технологии эффективных коммуникаций / Л. Лаундес. - М.: Добрая книга, 2016. - 384 с.

MODELING OF PROFESSIONALLY - ORIENTED TEACHING ENGLISH TO STUDENTS IN THE EDUCATIONAL PROCESS OF A PEDAGOGICAL UNIVERSITY

Kismetova G.

West Kazakhstan University M. Utemisov,
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor
Uralsk

Tairova D.

West Kazakhstan University M. Utemisov, tutor, Master
Uralsk

DOI: [10.24412/3162-2364-2021-69-2-36-42](https://doi.org/10.24412/3162-2364-2021-69-2-36-42)

ABSTRACT

Professionally oriented teaching of a foreign language is currently recognized as a priority in updating education. There was an urgent need to take a fresh look at the learning process in general and at teaching a foreign language in particular. Foreign language communication is becoming an essential component of the professional activities of specialists, and the role of the discipline "Foreign Language" in non-linguistic universities is significantly increasing in their professional activities. Analysis of pedagogical and scientific-methodological sources

showed that there are countless methodological areas and technologies for teaching a foreign language at non-linguistic faculties of universities. Currently, the task is set not only of mastering communication skills in a foreign language, but also of acquiring special knowledge in the chosen specialty.

Keywords: professionally oriented teaching, foreign language, component, foreign communication, discipline, non-linguistic universities, specialty, non-linguistic faculties, grammar and lexical materials, interdisciplinary communications, method, suggestionology, impressive-cybernetic integral method, English for special purposes, cultural heritage, cultural community, approach, intercultural communication.

Unfortunately, language teaching, taking into account the professional orientation of students, still remains unsatisfactory. This is evidenced by the acute shortage of specialists who have a certain register of foreign-language knowledge necessary for professional communication. In order to teach students a foreign language to the extent necessary for them in their future professional activities, we should abandon the traditional approach and rethink its goals and content.

Already in the 50s of the 20th century, elements of specialized teaching of a foreign language appeared in non-linguistic universities. The study of this subject was limited to the study of "specialized macro language". The focus was on the issues of selection and identification of linguistic features of texts and the creation of specialized teaching and teaching aids (I.G. Venikova, Z.M. Tsvetkova, L.I. Chaurskaya, L.Yu. Kulish, etc.). Most researchers come to the conclusion that literary texts are needed to develop reading skills and speaking skills in the specialty. The novelty of the content of specialized texts, in their opinion, increases interest in studying a foreign language and broadens the horizons of students in their future specialty. During this period, the discipline "foreign language" is not significant for most students. But in the late 60s of the twentieth century, it becomes a means of increasing the level of knowledge within the framework of its specialty and the formation of a student's professional orientation [1]. Considering a foreign language as a means of forming the professional orientation of a future specialist, E.V. Roshchina notes that when studying professionally-oriented language material, a two-way relationship is established between the student's desire to acquire special knowledge and the success of mastering the language. She considered a foreign language an effective means of professional and social orientation in a non-linguistic university, which has great potential for formative influences [2]. According to the author, the following conditions must be met to realize this potential:

- a clear statement of the goals of foreign speech activity;
- social and professional orientation of this activity;
- student satisfaction in solving particular problems;
- the formation of students' skills to be creative in solving particular problems;
- favorable psychological climate in the training team [2].

A huge contribution to the development of the theory of professional oriented teaching of a foreign language was introduced by M.V. Lyakhovitsky [3]. He

substantiated the principle of the professional orientation of the educational material at teaching a foreign language in non-linguistic universities. The author emphasized that the study of a foreign language should not be an end in itself, but a means of achieving the goal of increasing the level of education, erudition within the framework of its narrow specialty [3]. Taking into account the specifics of majors, according to the author, should be carried out in the following areas: work on special texts; the study of special topics for the development of oral speech; study of the minimum vocabulary in the relevant specialty; the creation by teachers of manuals to enhance the grammatical and lexical material of students [3].

The great interest is for the study of the conditions for organizing the process of profile training of a foreign language in non-linguistic universities at that time. In particular, the issues of coordination of teaching a foreign language with training in majors was engaged by G.V. Parikova [4]. Her coordination system was developed by excluding the possibility for students to go through material in a foreign language before they take a course of lectures on majors. The training system proposed by the author assumed strict coordination of work plans for a foreign language with the work plans of the departments of majors [4].

In the 70s of the XX century, in order to obtain stronger professional knowledge, it was proposed to use country-specific commentary in classes in a foreign language in non-linguistic faculties (V.A. Skroznikova, R.M. Bodankina, etc.). The authors considered the regional geographic material as one of the forms of realization of intersubject communications. They noted that brief comments of a regional or linguistic and regional nature clearly reveal the connection between the practice of teaching a foreign language and the content of programs in other disciplines and have a positive effect on the acquisition of deeper professional knowledge by students of non-linguistic faculties [5]. According to the authors, there is a need to create professionally-oriented manuals that would contain country-specific material.

The objective development of pedagogical science inevitably leads to the search for new, more effective methodological directions. In the teaching of speech activity, trends appeared that were increasingly recognized as fruitful and promising. One of them was the tendency to strengthen the communicative orientation of the educational process. To one degree or another, many research teams and researchers have been developing the communicative direction. In this case, the goal of the communicative method is teaching speaking. This method is based on the fact that the learning process is a model of the communication process. E.I.

Passov formulated the principles of students' communicative teaching of communication [6], which, in our opinion, give the most complete picture of the communicative approach:

The principle of speech-cognitive activity presupposes, first of all, such an organization of training when the student is constantly involved in the process of communication. Practical speech orientation is not only a goal, but also a means. Speech orientation involves the use of conditionally speech, rather than language exercises. According to the principle of speech-cognitive activity, the substantive basis of communicative learning is problematic [6]. Naturally, in order to organize the process of learning to communicate, it is necessary to select those problems and problem situations that are able to intensify the mental activity of students and cause a need for their discussion.

The principle of individualization of learning, i.e. taking into account all the properties of the student as an individual: his abilities, skills to carry out speech and educational activities, and mainly his personal properties. Communication is always individual, always colored and conditioned by all the traits of a person's individuality: individual, subjective and personal. Individualization is a real means of creating motivation and activity [7].

The principle of functionality prescribes the functional selection and organization of speech means. Functionality means that any speech unit, any language form performs any speech functions in the process of communication. In the process of learning to communicate in a foreign language, students are not able (due to the limited learning hours) to master the entire system of speech means in full. Therefore, it is necessary to create a functional model of this system, which would be simplified, minimized, but could functionally replace the entire system of speech means [7].

The principle of situationality provides for the recognition of the situation as a unit of organization of the process of teaching foreign language communication. Situationality is able to recreate communicative reality and thereby arouse interest in the authenticity of speaking [7]. The situation in communicative learning provides the presentation of speech material, the formation of speech skills, is the basis for the organization of speech units.

The principle of novelty covers the entire educational process, and its implementation is extremely important for the success of communicative learning. The process of communication is characterized by a constant change in the subject of the conversation, circumstances, conditions, tasks, etc. Novelty provides the necessary development of speech skills, in particular its dynamism, ability to rephrase, the combination mechanism, the initiative of the statement, the pace of speech and especially the speaker's strategy and tactics [7].

From an analysis of the above principles of teaching communication, we can conclude that the communicative approach allows you to visualize a system of foreign language communication. Proponents of the communicative method have put forward the proposition that foreign language communication should be taught only through communication, as it is one of the

ways to implement educational, cognitive and developing learning goals. It should be noted that one of the main requirements of the modern foreign language programme for non-linguistic universities is the implementation of the communicative teaching method [8]. At the same time, an analysis of studies conducted in this area shows that the modern concept of teaching a foreign language at a university is to create a full-fledged basic standard and is communicative in terms of purpose and teaching technology, cognitively developing, personally motivated, differentiated in terms of content and teaching methods [8].

One of the promising areas of teaching a foreign language is intensive training. Proponents of this trend (L.Sh. Gegechkori, I.Yu.Shekhter, V.V. Petrusinsky, G.A. Kitaygorodskaya) proposed a realistic and consistent approach to mastering foreign language speech as a socio-psychological problem, on the one hand, and how to control speech activity, on the other.

Intensive teaching of a foreign language is understood to mean training aimed mainly at mastering communication in the language being studied and based on psychological reserves of the personality and activity of students.

There are 2 factors that characterize this type of training:

- the minimum necessary time to achieve the goal (future speech activity) with the maximum required amount of educational material and the organization corresponding to it;

- maximum use of all reserves of the student's personality, achieved under conditions of special interaction in the study group with the creative interaction of the teacher's personality [9].

Initially, the model of intensive teaching of foreign languages was developed for the adult contingent of students in short-term courses (G. Lozanov), but later on, positive experience was gained in the successful implementation of intensive training for teaching students of non-linguistic departments of universities, pedagogical and technical universities [10].

Intensive training is based on a suggestive pedagogical training system, the author of which is the Bulgarian scientist, psychotherapist G. Lozanov. Suggestology is the science of liberating the hidden possibilities of man. The main characteristics of a suggestive pedagogical training system include: disclosure of reserves of memory, intellectual activity and personality of the student; positive emotions, feelings that relieve the feeling of fatigue, etc. The effectiveness of this training system is as follows:

- assimilation of a large number of speech units;
- developing the ability of students to actively use the language reserve in communication in a foreign language, in the understanding of foreign speech;
- creation of learning motivation;
- removal of psychological barriers (constraint, fear, constraint) [10].

Based on G. Lozanov's suggestive pedagogical training system, new didactic methods were developed. The most significant of them were:

The emotional-semantic method of I.Y. Shekhter. The author sees the main way of mastering verbal communication in relying on the semantic formation that arises under the conditions of role-playing [11]. The main means of the method is the system of communicative tasks. Based on this method, three cycles of teaching a foreign language have been developed. The objective of the first cycle is the development of speech-generating capabilities of students who provide communication in the most common life situations. Grammar is not studied, homework is not available [11].

The second cycle provides a transition to business communication, to a detailed monologue speech. The basics of translation, abstracting are introduced, writing skills are developed, grammar is studied. Students work in the form of business games and specialized problem situations based on material of a general scientific and socio-political nature.

Within the framework of the third cycle, specialization and further normalization of speech occur. The material is special texts, business documents and correspondence related to the student's professional activities.

The intensive course of learning a foreign language offered by L. Gegechkori involves a sequential alternation of the cycles of oral speech (speech preparation) and the inter-cycle stages of training (language preparation). The inter-cycle stage provides mainly language training and the formation of communication skills among students. Inter-cycle learning is the conscious development of the language material that was perceived in the course of communicative activity [12].

The "immersion" course (A.S. Plesnevich) is designed for the initial level of language proficiency in the volume of a non-linguistic university. The ultimate goal of "immersion" is to prepare scientists for communication with their foreign colleagues in the context of scientific and professional activities [13]. The course of "immersion" in its goals, content and results is more consistent with the cycles conducted on the basis of the Lozanov methodology [14].

Suggestion-cybernetic integral method of accelerated teaching of a foreign language (V.V. Petrusinsky). The basis of this method is "cybernetization" of suggestive management of the student's state and perception in order to activate various components of mnemonic activity. The learning process is carried out by technical means without a teacher. A teacher is necessary only for the compilation and selection of educational material, the monitoring of knowledge, skills. An important role in the implementation of this method is played by the presentation of information in large arrays for holistic memorization. The absence of a teacher, the availability of sophisticated technical equipment, the presentation of a large amount of educational material are the main disadvantage of the suggestive cybernetic teaching method [15].

The methodological system, which is based on the method of activating the capabilities of the individual and the collective (G. A. Kitaigorodskaya) [16], is characterized by the use of psychological and socio-psychological capabilities of the individual and the collective.

The method of activating the student's reserve capabilities solves the problem of learning to communicate in a foreign language, and its content is mastery of a set of skills that are sufficient and necessary for the future speech activities of university graduates. An important feature of the activation method is the unity of the training and educational functions.

The main theoretical principles of the activation method are based on the concepts of a psychological school (A.N. Leontiev's personality concept, A.V. Petrovsky's theory of activity mediation), with ideas about speech activity developed by Russian psycholinguistics (A.A. Leontyev, I.A. Zimnyaya), using reserves of the sphere of the unconscious in learning (G. Lozanov). The principles of the implementation of the method of activating the capabilities of the individual and the team are [17]:

The principle of collective interaction, which connects the goals of training and education, characterizes the means, methods and conditions of a single educational process.

The principle of personality-oriented communication suggests that the main form of educational activity is not listening, speaking or reading, but lively and active communication between the teacher and students. To organize more effective communication, certain quantitative and qualitative characteristics of the study group are taken into account: its optimal volume (10-12 people), personality characteristics, spatial arrangement of the participants in communication (sitting, in a semicircle, facing each other, etc.) [17].

The principle of the role organization of the educational process. Role-based educational behavior is a kind of social behavior of an individual, but has its own content. In the study of role-playing educational behavior, the initial position is the activity approach developed in general and educational psychology. Role-based communication is at the same time a game, educational and speech activity. From the position of a student, role-based communication is a game activity or natural communication, from the position of a teacher it is a form of organization of the educational process.

The principle of concentration in the organization of educational material and the educational process characterizes not only the qualitative, but also the quantitative specifics of intensive learning. This specificity is manifested in various aspects: the concentration of academic hours and classes; concentration of educational material related to its volume and distribution in the course of study [17].

The principle of semi-functionality of exercises reflects the specifics of the exercise system in the activation method. Such an approach to learning, which involves the simultaneous and parallel mastery of linguistic material and speech activity is productive [17].

Within the framework of the intensive learning system, new principles for the selection and organization of speech and language material were developed, and a new model for teaching and managing students' communicative and educational activities was created. This is the advantage of this training system from those previously considered.

In the 70-80s of the XX century, non-linguistic faculties of the university increased interest in the discipline "foreign language", namely, the problem of students working independently to replenish their professional knowledge with foreign language means (T.O. Garber, A.I. Kozyreva, L.I. Kornikova, F.L. Lemberskaya, P.O. Rusanova, L.V. Stolbovaya, etc.). This interest was explained by the fact that in the context of an increase in the volume of professional knowledge required by a future specialist, it is important to teach him to navigate the flow of information in the chosen specialty. In this regard, much attention is paid to the selection of highly informative professional texts and the development of a system of exercises for them [18]. The main purpose of teaching a foreign language at this stage is to teach reading literature, taking into account the professional needs of a future specialist. As a result of a study of professional needs when reading literature in foreign languages (N. G. Vavilova, G. I. Slavina, N. I. Shevchenko, S. K. Folomkina), scientists came to the conclusion that the use of sources in a foreign language most often pursues the following goals: acquaintance with publications on a specific problem, elucidation of the main directions and trends of foreign researchers in any industry, selection of material for scientific work, etc. According to S.K. Folomkina [19], for the implementation of these goals the following types of reading are required: introductory, search, viewing, studying.

Along with the described approach to teaching students of non-linguistic faculties of universities in the 80s of the XX century, the question of increasing the role of the discipline "foreign language" in the formation of the qualities of specialists determined by the qualification characteristics of specialists is considered. Researchers T.Y. Polyakova, E.V. Sinyavskaya and others note that the successful development of a creative personality and the qualities necessary for a profession are impossible without taking into account the interests and needs of students [19]. And this, in turn, should be reflected in the training materials and the construction of the educational process. Textbooks and teaching aids in a foreign language of that period had a number of shortcomings: they were extremely ideologized, contained little country-study material and authentic texts. Their content was not aimed at developing students' communication skills in the field of professional activity.

In the 90s of the XX century, the attitude to a foreign language as an educational discipline changed. The main purpose of his study at the non-linguistic faculties of the university is to teach a foreign language as a real means of communication between specialists from different countries. The development of all language skills (reading, speaking, writing and listening) takes on a professionally oriented character. During this period, new models of language education are being introduced. The use of modern teaching methods and technologies at universities helps to broaden their horizons and increase the professional competence of future specialists [20].

The adequacy of the learning process to the real process of communication becomes one of the methodological requirements for the process of professionally

oriented teaching of a foreign language in subsequent years. The description of communication from the point of view of the culture of language, semantics, and psychology makes it possible to take into account the structural complexity and dynamics of communication based on a functional-conceptual approach [21]. This approach allows you to create a model of dialogical communication, comprehensively form its mechanism, taking into account the communicative needs and the meaningful side of the statements. A functional-conceptual approach to teaching communication in a foreign language involves the systematization and activation of communicative intentions of students, the varied use of lexical and grammatical means in typical communication situations based on informative, cognitive, professional and communicative motivation. At an advanced stage of training, when the content, and not the form, becomes the determining factor, it is the functional-substantive basis of the teaching of oral speech that is the most important factor in improving oral foreign language speech. Thus, the implementation of a functional-conceptual approach on a communicative basis creates the opportunity, on the one hand, to introduce and activate new and previously studied lexical and grammatical material in speech, and, on the other hand, to develop and improve creative speech skills [23].

According to S.F. Shatilov, a functional-conceptual approach to organizing language material allows you to use language material to solve more creative communicative problems with a minimum number of translation operations and fewer speech errors [22]. This is of great importance for professionally oriented teaching of a foreign language at non-linguistic faculties, since the future specialist must learn to recognize and classify the phenomena of culture, science and other fields of activity to the same extent as he learns linguistic facts. Otherwise, the study of a foreign language will be reduced to the assimilation of phonetic, lexical and grammatical phenomena, while the study of this discipline should not only assimilate the sound form of words, but also a new system of concepts underlying them.

The introduction of a functional-conceptual approach to teaching a foreign language brings it closer to the area called "Foreign (English) for specific purposes" (Language (English) for Specific Purposes LSP (ESP)). British courses "English for special purposes" have rich experience and were considered priority in the field of business, economics, computer science. The theory and practice of teaching a language for special purposes was dictated by the needs of international communication and the natural stratification of language units depending on the sphere of human activity. The development of the ESP programme requires the definition of a professional socio-communicative position of a university graduate, which is a set of communicative roles of a particular specialist when using his professional duties [23]. One of the advantages of the ESP teaching methodology is the adaptation of training programs to the needs of specific groups of students. When compiling the ESP programme, special attention is paid to textual material, which is a motivating factor

for students. The selection of material should take place with the participation of specialists with education in the field for which this programme is being compiled. This will allow you to analyze the original material included in the language course for special purposes, from a professional point of view. Thus, teaching the language for special purposes is fraught with special difficulties for students and for the teacher. ESP training programs are being developed around the world because there is a constant demand for them. This is due to the fact that teachers, specialists and students feel the need for foreign language training programs that have been compiled in the framework of a specific professional context [22]. On the basis of the theory of “language for special purposes” (LSP), teaching aids are beginning to be created that help students to master the “language for special purposes” in the field of a certain professional activity and increase their professional competence.

At the end of the 90s of the XX century, the concept of “intercultural competence” firmly entered the theory of teaching foreign languages as an indicator of the formation of a person’s ability to effectively participate in intercultural communication [24]. When mastering a new language, a person expands not only his horizons, but also the boundaries of his worldview and attitude. Using linguistic and cultural experience, national-cultural traditions and habits, the subject of intercultural communication simultaneously tries to take into account not only a different language code (development of speech experience), but also other customs and habits, different norms of social behavior. The requirements of intercultural communication put teachers before the need to teach students at different levels of proficiency:

- use a foreign language in authentic situations of intercultural communication;
- explain and assimilate at a certain level the alien way of life, behavior;
- expand the individual picture of the world by introducing native speakers of the studied language into the linguistic picture of the world [24].

In recent years, in the theory and practice of professionally oriented teaching of a foreign language at non-linguistic faculties of the university, much attention has been paid to issues related to using it as a communication tool in the dialogue of cultures and civilizations of the modern world (I.L. Bim, N.D. Galskova, R.P. Milrud, A.A. Mirolyubov, V.V. Safonova, S.G. Ter-Minasova, E.I. Passov). The communicative and socio-cultural development of students by means of the subject “Foreign Language” is carried out to a greater extent due to the correct implementation of the linguistic and regional approach [25]. This approach ensures the assimilation of the language in close connection with the foreign language culture, which includes a variety of cognitive information about the history, literature, architecture, life, customs, lifestyle and traditions of the people of the country of the language being studied. Attracting cultural materials increases the motivation of students' learning, which is extremely important, since

learning without motivation is ineffective. “Sociocultural competence provides an opportunity to navigate in the sociocultural markers of an authentic language environment, to predict possible sociocultural hindrances in the context of intercultural communication and how to eliminate them” [26]. Sociocultural knowledge helps students adapt to a foreign language environment, following the canons of courtesy in a foreign culture environment, showing respect for the traditions, rituals and lifestyle of representatives of another cultural community. The sociocultural approach to teaching a foreign language is carried out taking into account the following principles:

The principle of didactic culture-building. According to this principle, the selection of facts should:

- to determine the value meaning and value significance of the selected materials to form students' undistorted ideas about the history and culture of the people studied;

- to realize the extent to which educational material can serve as an incentive for students to familiarize themselves with such concepts as “cultural heritage”, “cultural community”, “cultural diversity”, “language and linguistic culture”, etc [26].

The principle of dialogue of cultures and civilizations. This principle draws attention to the need to analyze authentic cultural studies from the point of view of potential possibilities of its use in the student audience. This principle also implies that in the formation of the cultural space in the conditions of foreign language educational communication, cultural material about the native country is used.

The principle of dominance of methodologically acceptable problematic cultural studies orientates the teacher to build such a learning model in which students:

- train in the collection, systematization, generalization and interpretation of cultural information;
- master cultural search strategies and ways of interpreting culture;
- participate in creative works of a cultural character [26].

In modern conditions, when professional and personal contacts of teachers and students of different countries are expanding, the appeal to the analysis of the sociocultural context of teaching a foreign language is of particular relevance. But it is necessary to take into account the fact that knowledge of a foreign language at present is not only an attribute of the cultural development of a specialist, but also one of the conditions for his successful professional activity.

The foreign language teaching technologies used today at non-linguistic faculties of universities are usually focused on the student’s personality, on his active participation in self-development, obtaining high-quality knowledge, professional skills, including teamwork and creative solutions to specific problems. At present, creative technologies of active learning are widely used (A.V. Alferov, S. Broomfit, G.A. Kitaygorodskaya, E.A. Maslyko, E.I. Passov, V.V. Petrusinsky, G.V. Rogova and etc.). The use of creative technologies ensures the development of creative abilities of future

specialists, which is especially important in connection with the growing share of mental work and creative solutions in all areas of professional activity [14].

Leaders are active methods of working with educational material and in the study group. In accordance with this, the type of activity and the role of both the teacher and students, who act as full-fledged actors in solving professional problems, are getting the necessary help and support from the teacher.

The essence of professionally oriented teaching of a foreign language lies in its integration with special disciplines in order to obtain additional professional knowledge and the formation of professionally significant personality traits. In this case, a foreign language acts as a means of increasing the professional competence and personal and professional development of students and is a prerequisite for successful professional activity of a specialist - a graduate of a modern higher school who is able to carry out business contacts with foreign partners [4].

In the process of professionally oriented teaching of a foreign language, work with information is intensified, professional cooperation, various types of communication and the use of numerous verbal and non-verbal means of pedagogical influence on students are modeled, therefore modeling of professional communication should be considered as a guide to action, as a mechanism for managing a person's professional orientation in educational process. In this regard, there is a need to design a model of professionally-oriented teaching of a foreign language to students of non-linguistic faculties using modern information technologies in conjunction with other means and forms of organization of the educational process that are characteristic for conducting classroom and extracurricular activities at a university.

References

1. Рахманов И.В. Обучение устной речи на иностранном языке: учеб. пособие. – М.: Высшая школа, 1980. – 120 с.
2. Рогова Г.В. Методика обучения иностранному языку в средней школе. – М.: Просвещение, 1991. – 287 с.
3. Соловова Е.Н. Методика обучения иностранному языку: базовый курс лекций. – М.: Просвещение, 2002. – 240 с.
4. Философский словарь / Под ред. И.Т. Фролова. – Изд. 6-е. – М.: Политиздат, 1991. – С. 560-561.
5. Ожегов С.И. Словарь русского языка. – М., Русский язык, 1982. – С. 761-816.
6. Харламов И.Ф. Педагогика: учеб. пособие. – М.: Юрист, 1997. – 512 с.
7. Бабанский Ю.К. Педагогика. – Изд. 2-е. – М., 1988. – 385 с.
8. Пидкасистый П.И. Педагогика: учебник для студентов педагогических вузов и педагогических колледжей. – М.: Педагогическое общество России, 2002. – 608 с.
9. Ильина Т.А. Педагогика: Курс лекций: учеб.

пособие для студ. пед. институтов. – М.: Просвещение, 1984. – 496 с.

10. Сластенин В.А. Каширин В.П. Психология и педагогика: учеб. пос. для студ. высш. учеб. заведений. – М.: Изд-й центр «Академия», 2001. – 480 с.
11. Гез Н.И. Ляховицкий М.В. Миролубов А.А. Методика обучения иностранным языкам в средней школе. – М., 1982. – 152 с.
12. Образцов П.И. Косухин В.М. Дидактика высшей военной школы: учеб. пособие. – Орел: Академия ФАПСИ, 2002. – 317 с.
13. Пассов Е.И. Понятная система основных методических категорий: русский язык в национальной школе. - 1981. - № 2. – С. 79-85.
14. Мильруд Р.П. Методология и развитие методики обучения иностранным языкам. – 1995. - № 5. - С. 13-18.
15. Карташова В.К. Формирование лингвокультурной культуры в процессе подготовки учителя к раннему иноязычному образованию: автореф. ... д.п.н. – Елец, 2003. – 106 с.
16. Артемьева О.А. Игровая концепция обучения иностранным языкам на основе системы учебно-ролевых игр профессиональной направленности: учеб.-метод. пособие. – Тамбов: Изд-во ТГУ, 2001. – 74 с.
17. Агафонова Л.И. Некоторые проблемы создания учебника иностранного языка на основе усовершенствованного варианта учебной программы: Сб. материалов научно-практической конференции. – СПб., 1994. – С. 31-35.
18. Шапов А.Н. Взаимосвязанное обучение лексическим навыкам устной речи и чтения: Монография. – Н. Новгород, 2000. – С. 152-163.
19. Образцов П.И. Косухин В.М. Дидактика высшей военной школы: учеб. пособие. – Орел: Академия ФАПСИ, 2002. – 317 с.
20. Шиянов Е.Н. Педагогика: учебник для студентов педагогических вузов и педагогических колледжей. – М.: 2002. – 608 с.
21. Смирнов С.А. Котова И.Б. Педагогика: Педагогические теории, системы, технологии: учеб. пособие для студ. высш. и сред. пед. учебных заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2001. – С. 512-520.
22. Миролубов А.А. Вопросы контроля обученности учащихся иностранному языку: учеб.-метод. пособие. – Обнинск: Титул, 2001. – С. 80-110.
23. Леонтьев А.А. Объект и предмет психолингвистики и ее отношение к другим наукам о речевой деятельности: Сб. «Теория речевой деятельности». - М.: Наука, 1968. – 361 с.
24. Китайгородская Г.А. Интенсивное обучение иностранному языку в высшей школе. – М.: изд-во Моск. университета, 1987. – 158 с.
25. Китайгородская Г.А. Методика интенсивного обучения иностранным языкам. – М., «Высшая школа», 1982. – С. 140-180.
26. Шапов А.Н. Взаимосвязанное обучение лексическим навыкам устной речи и чтения: Монография. – Н. Новгород, 2000. – С. 152-163.

ПАТРИОТИЗМ В ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЯХ

*Сенкубаев С.Т.**Кандидат педагогических наук, доцент
Кокшетауского университета имени Абая Мырзахметова**Тайлакова Л.Х.**Магистрант**Кокшетауского университета им. Абая Мырзахметова*

PATRIOTISM IN ARTISTIC WORKS

*Senkubaev S.**Candidate of pedagogical sciences, assistant professor of the Kokshetau university named after Abay
Myrzakhmetov**Tailakova L.**Master's student at Kokshetau University named after Abai Myrzakhmetov*DOI: [10.24412/3162-2364-2021-69-2-43-44](https://doi.org/10.24412/3162-2364-2021-69-2-43-44)

АННОТАЦИЯ

Сегодня патриотическое воспитание детей формирует патриотическое сознание, чувство верности и любви к своей Родине. В современных условиях все большее внимание уделяется гражданскому долгу и подготовке к выполнению основных конституционных обязанностей. Проводимая работа направлена на полное выполнение стратегических задач по формированию патриотического сознания у граждан страны.

ABSTRACT

Today, patriotic education of children forms a patriotic consciousness, a sense of loyalty and love for their Homeland. In modern conditions, more and more attention is paid to civic duty and preparation for the performance of basic constitutional duties. The work carried out is aimed at the full implementation of strategic tasks for the formation of patriotic consciousness among the citizens of the country.

Ключевые слова: патриотизм, патриотическое воспитание, литература, начальные классы.

Keywords: patriotism, patriotic education, literature, primary classes.

Как известно, во все времена одной из главных задач человечества было воспитание подрастающего поколения умным, сознательным, дисциплинированным, трудолюбивым, патриотом своего народа.

Каждый народ хочет, чтобы его поколение росло добрым и честным, справедливым и храбрым, уважало старших, заботилось о младших, заботилось о них. Для этого народ опирается на свои обычаи и традиции, которые создавались на протяжении многих веков.

Мы должны глубоко усвоить особенности народа, определить его роль в воспитании подрастающего поколения. Завтра мы должны дать знания и воспитание подрастающему поколению.

Теперь, в пользу этих национальных особенностей в воспитании детей, здесь должно быть и патриотическое воспитание ребенка. Только эффективное использование необходимых методов и приемов позволит нам достичь желаемого результата.

Как говорил К. Д. Ушинский, "Чтобы воспитание не было беспомощным, оно должно быть народным", то есть каждый народ должен сохранять свои традиции, обычаи и уделять особое внимание воспитанию в таком же духовном духе. Поэтому мы считаем целесообразным в патриотическом воспитании подрастающего поколения сочетать традиции и обычаи нашего народа с образцами мужества.

Как известно, на современном этапе в суверенной стране вопрос успешной организации и демократизации воспитательной работы в средней общеобразовательной школе является важнейшим вопросом, требующим консолидации на общенациональном, всенародном, государственном уровне.

Изучая современные учебные программы, учебники, учебно-методические комплексы, мы видим, что в учебниках начальных классов, исходя из народной педагогики, уделяется большое внимание воспитанию казахстанского патриотизма.

В настоящее время в начальной школе поставлена цель решить проблему развития личностной самостоятельности, творческого пути учащихся через интегрированное обучение предметам, предназначенным для обучения.

Содержание учебников для начальных классов дает возможность патриотического воспитания учащихся.

В содержании дисциплины акцентировано внимание на следующих достоинствах, которые должны быть сформированы у учащегося:

- любовь к родному языку-знание родного языка, умение читать и говорить и писать на родном языке; умение свободно читать произведения на родном языке-сфера формирования читательских способностей;

- любовь к родной земле-любовь к природе родного края, забота о лесном озере, горе, птицах родной земли, забота и защита, уход за ней;

- любовь к родной стране-любовь к своей нации, любовь к Родине, почитание обычаев, традиций своей нации, вклад в процветание национальной культуры, процветание экономики страны-Гражданская сфера;

- умение воспитывать любовь к семье, уважение, заботу, уважение к родителям, брату –родственнику – формирование нравственных качеств;

- Формирование чувства уважения к народам, населявшим Казахстан,-умение с пониманием относиться и уважительно относиться к представителям нации, уважать традиции и обычаи других народов, брать пример с культуры народов, мировой культуры - сфера культуры общения .

В процессе формирования у младших школьников подобных ценностей возрастает их национальный дух, чувство любви к своей стране, Земле, сила личностного становления.

Художественное произведение-школа жизни. В художественном произведении раскрывается история народа, его судьбы, жизненные горизонты, страноведческо-героические традиции, образ жизни, самобытный язык, религия, природа, нравственные понятия.

Через обучение художественному творчеству формируем патриотические чувства младших школьников, развиваем мировоззрение. Художественное произведение вызывает у детей самые разнообразные чувства, мысли.

Родной язык в начальных классах-важный предмет, основа нравственного, нравственного воспитания, средство общения и мировоззрения, канал развития творчества ребенка. [1]

Большое значение в формировании патриотического воспитания учащихся имеет использование материалов учебника. Патриотическое воспитание

особенно важно в решении данной проблемы, связанной с учащимися начальных классов, особое значение имеет содержание материалов, представленных в учебниках. Многие материалы, касающиеся патриотического воспитания, посвящены родине, стране, земле.

После каждой главы, приведенной в учебнике, даны пословицы, загадки, скороговорки, различные вопросы и задания, связанные с темой. Все это, безусловно, формирует патриотическое воспитание у младших школьников. Формирование индивидуальности у личности зависит от нескольких обстоятельств.

Особая роль учителя в формировании патриотического воспитания младших школьников. Это связано с тем, что класс имеет очень большой объем задач учителя и полон трудностей. Учителю это радость общения в среде своих детей. Быть учителем-это осуществление педагогического общения, сотрудничества, стремление быть нужным каждому своему воспитаннику и радость маленьких достижений и больших побед в воспитании человека [2].

В повышении научного уровня обучения, в раннем понимании воспитательной, педагогической ценности литературы художественного произведения.

Патриотическое воспитание не всегда отменяло свою актуальность. И сегодня, когда наша страна обретает суверенитет и уделяется большое внимание патриотическому воспитанию, перед всеми учителями стоит задача - привить подрастающее поколение к патриотизму и патриотизму.

Литература

1. Адамбаев Б. «Народная мудрость». - Алматы: "Мектеп", 1976.
2. Амиралиев Ш. «Школа и традиции». - Алматы: Школа, 1973.

PHILOSOPHICAL SCIENCES

ПРИРОДА І МИСТЕЦТВО У СВІТЛІ ЕКОЛОГІЧНОЇ ЕСТЕТИКИ

Матвієнко О.І.

кандидат філософських наук, доцент
доцент кафедри філософії
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Шандра Б.Б.

кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри філософії
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

NATURE AND ART IN THE LIGHT OF ECOLOGICAL AESTHETICS

Matviienko O.

Candidate of Philosophy Science,
Associate Professor of the Department of Philosophy
of SHEI "Uzhhorod National University"
ORCID:0000-0001-8106-1355

Shandra B.

Candidate of Juridical Science, Associate Professor
Associate Professor of the Department of Philosophy
of SHEI "Uzhhorod National University"
ORCID:0000-0003-4104-2744

DOI: [10.24412/3162-2364-2021-69-2-45-49](https://doi.org/10.24412/3162-2364-2021-69-2-45-49)

АНОТАЦІЯ

У ході проблематики екологічної естетики і побудови нової концептуальної моделі естетики природи у статті розглядається певне коло питань (онтологічне, критичне, прикладне) з огляду на сучасні західні концепції.

ABSTRACT

During the problem of ecological aesthetics and construction of new conceptual model of aesthetics of nature the circle of questions (ontological, critical, applied) are examined in the article, taking into account modern western conceptions.

Ключові слова: екологічна естетика, екологічна краса, краса природи, естетика природи, естетичний об'єкт, естетична цінність.

Keywords: ecological aesthetics, ecological beauty, beauty of nature, aesthetics of nature, aesthetic object, aesthetic value.

Екологічна естетика – це філософія гармонії між людиною і природою в контексті культури. Мистецтво як феномен культури замінює природну форму краси художньою формою. Саме воно постає основною естетичною парадигмою.

Сучасний етап розвитку проблеми краси природи у світлі екологічної естетики пов'язаний перш за все із спробами побудови концептуальної філософської моделі естетики природи.

При дослідженні було використано досвід європейської західної думки, зокрема таких її представників як Г.Осборн, Ю.Сепанма, Д.Гібсон, Т.Жессоп.

У ході проблематики виділяється три кола питань – *онтологічне, критичне і прикладне:*

1) онтологічна проблематика включає в себе теоретичне вивчення природи як естетичного об'єкта, співвідношення екологічної естетики і філософії мистецтва, специфіки прекрасного, естетичного, художнього у природі і мистецтві;

2) у центрі екологічної метакритики виявляються категорії естетичного ідеалу, естетичної цінності, гармонії, пов'язані з емпіричним описом, інтерпретацією і оцінкою естетичних феноменів у природі;

3) практична або прикладна естетика природи розглядає естетичне, екологічне, правове виховання особистості як комплексну проблему. На перший план тут висуваються категорії естетичного смаку, питання взаємозв'язку естетики і етики, естетики і науково-технічного прогресу.

Проблема *естетичного об'єкта* являється серцевиною естетики природи. При її теоретичному обговоренні на перший план висувається питання специфіки природи у порівнянні з іншими естетичними об'єктами.

У вирішенні цього питання існує ряд основних тенденцій – традиційна, екзистенціальна, феноменологічна, інституціональна.

Природа, на відміну від мистецтва, не являється органічною частиною художньої традиції, але вона вписана в певний культурний контекст.

Здатність до відбору, естетичний смак відіграють вирішальне значення при визначенні її естетичності. Великий ступінь свободи суб'єкта в оцінці даного об'єкта відрізняє його від інших естетичних об'єктів.

Шлях до з'ясування природи естетичного об'єкта пролягає через порівняльний аналіз прекрасного в природі і мистецтві.

Однак захоплення предметом дослідження веде до певної недооцінки мистецтва як „слабкого” естетичного об'єкта, герметичного, повністю автономного світу уяви, відірваного від дійсності. Це пов'язано, на наш погляд, з інституціональною установкою на відокремлення мистецтва від моралі, принциповий відрив від аксіологічних критеріїв. Певні труднощі у виявленні специфіки мистецтва, його соціальних та інших функцій особливо яскраво виявились на фоні концептуального дослідження навколишнього середовища як естетичного об'єкта, що синтезує екологічну красу, естетичну цінність і практичне ноу-хау.

Естетичне сприйняття природи може бути пасивним і активним, тобто пропущеним через практику, знання, критику. Більшість екологічно орієнтованих естетиків наполягають на необхідності формування активного естетичного відношення до природи, яка виступає найвищим шаблоном практичного відношення до неї.

Основа сприйняття світу природи як естетичного об'єкта, складає естетичний досвід, накопичений в мистецтві. У поєднанні з етичними, психологічними, соціологічними знаннями про природу він складе якісно нове екологічне ноу-хау.

Екологічна естетика в процесі розвитку в значній мірі долає односторонність інституціоналізму завдяки аксіологічному і функціональному підходу до навколишнього середовища, тісному зв'язку з етикою, конкретними науками, суспільною практикою.

Плідним в цьому плані виявляється акцент на активному характері естетичного відношення до природи, проблемах онтології, взаємозв'язку традицій і новацій.

Певний інтерес представляє понятійний апарат екологічної естетики. Його структуру утворюють:

- *основні поняття* (природа, навколишнє середовище, ландшафт, вид);
- *рівні сприйняття прекрасного* (зовнішній – внутрішній, формальний-змістовний, візуальний-інтелектуальний, емоційний-раціональний).

До зовнішнього рівня належать, наприклад, кольори, форми, пропорції, які утворюють гармонію. До раціонального рівня відноситься сприйняття краси структури естетичного об'єкта. При цьому увага концентрується на категоріях чуттєво-прекрасного і концептуально-прекрасного, властивих як природі, так і мистецтву, але не в однаковій мірі.

Якщо для мистецтва базовою являється чуттєва краса, то для природи – це сплав концептуально-прекрасного і етичного.

Вводиться новий термін – „*екологічна краса*”, суть якого полягає в розумінні структури, функціональності, доцільності екологічної системи. Це

складна комплексна, раціональна краса, яка оперує категоріями економності, простоти, довершеності тощо.

На даному етапі екологічної естетикою активно використовуються категорії філософської естетики, мистецтва, природничих наук, що відбивається й на визначенні „екологічної краси”.

Цей тип краси порівнюється з поняттям концептуальної краси в математиці, шахах. При цьому постає питання про співвідношення екологічної естетики як нової наукової дисципліни і традиційної естетики як філософії мистецтва в контексті більш широкої проблеми „Природа і мистецтво”. Цей блок проблем являє собою коло ще невирішених в цьому ключі питань.

В екологічній естетиці, як ми бачимо, переважає конвенціональна концепція естетичного об'єкта в природі і мистецтві. Однак природа умовності в естетиці природи і філософії мистецтва різна: природа і мистецтво не підмінюють одна одну, хоча уявні художні феномени і можуть викликати ті ж естетичні емоції, що й реальні екологічні об'єкти.

Дві ці гілки естетики об'єднує *філософія краси*, приналежність їх предметів дослідження до класу естетичних об'єктів. Схожість і відмінності у специфіці останніх визначають характер складних взаємозв'язків, притягувань і відштовхувань між природою і мистецтвом.

Розглянемо деякі з них.

Мистецтво замінює природну форму краси художньою формою, є основною естетичною парадигмою. Разом з тим, всередині самого мистецтва виділяється ряд парадигм:

- центральна (класична);
- периферійна (архітектура, садове мистецтво, мистецтво навколишнього середовища).

Для екологічної естетики саме ці периферійні сфери представляють особливу цікавість як стик між мистецтвом і природою, що породжує гібридні естетичні об'єкти.

Оцінка гібридних природно-художніх об'єктів в зарубіжній естетиці не співпадають. Так, Г. Осборн критикує легкість переходу художників із традиційної в нетрадиційну сферу, що призводить до розмивання естетичних критеріїв [1]. Називаючи подібні феномени „паразитами мистецтва”, Ю. Сепанма вважає, що вони ведуть до порушення „правил гри” світу мистецтва. Разом з тим він підкреслює глибинний естетичний смисл такого роду інновацій, які певним чином розширюють сферу мистецтва, вводять в нього реальність і в кінцевому рахунку сприяють зближенню мистецтва і життя [2]. У результаті виникає новий, пластичний, ігровий погляд на природу, розширюється діапазон естетичного сприйняття, що в цілому благотворно позначається на естетичному вихованні особистості.

Істотний вплив на концепцію естетичного сприйняття навколишнього середовища справили погляди американського психолога Д. Гібсона.

Сутність розробленого ним екологічного підходу до зорового сприйняття полягає в тому, що не

тільки елементарні відчуття, але й більш складні образи свідомості чітко детерміновані стимулами, тобто екологічними впливами [3].

Описуючи навколишній природний світ з екологічної точки зору, Д.Гібсон створює теорію екологічної оптики, в якій світло розглядається як носій інформації про навколишній світ. Будь-якій екологічній реальності у всеоб'ємлючій світловій будові відповідає, на його думку, якась оптична реальність. Теорія Д.Гібсона імпонувала екологічно орієнтованим естетикам своїм принциповим розривом з традиційними споглядально-сенсуалістичними, рецепторними концепціями сприйняття, переконанням, що в основі естетичного сприйняття мистецтва лежать реальні сцени природного оточення.

В екологічній естетиці здійснюються також спроби класифікації відмінностей між природою і мистецтвом.

При цьому виділяються три групи відмінностей в залежності від:

- 1) *джерела* естетичних цінностей,
- 2) *процесу* їх створення,
- 3) *суб'єкта* сприймання.

Отже, перша група відмінностей пов'язана з виникненням естетичних об'єктів і цінностей у природі і мистецтві. Головне тут полягає в тому, що витвір мистецтва створюється людиною, природа ж існує незалежно від людини, і навіть технізоване навколишнє середовище в масштабах планети виникає без цілісного плану.

Друга група відмінностей пов'язана з процесами створення естетичних цінностей у природі і мистецтві. Являючись штучним, художній твір створюється з певного матеріалу (окрім концептуального мистецтва), але не відповідно до нього завдяки своєму символічному значенню. Природа натурально-реальна, справжня, її символічне значення для людини – свого роду „паразит реальності”, подібний до копії, плагіату в мистецтві. Проте, можливе й штучне навколишнє середовище (штучні руїни, Діснейленд, голограми).

Витвір мистецтва обмежений, природа ж безмежно різноманітна. Якщо художній естетичний об'єкт сприймається лише в межах мистецтва (музика відкидає випадкові звуки, наприклад, гудок потягу за вікном), то природний естетичний об'єкт відкритий сюрпризам сприйняття, відкидає будь-які обмеження [4].

На відміну від мистецтва у природі можлива також і часткова краса (гарний птах на звалищі) [5]. Межі навколишнього середовища – не естетичні, вони пов'язані з її охороною (кордон заповідника). Разом з тим охорона пам'ятників природи спричинена творчим характером і активністю саме мистецтва.

У митця є ім'я, природа ж безіменна. Артифактуалізація природи можлива лише в результаті її окультурювання (так, наприклад, три вершини гір асоціюються з трьома сестрами із п'єси А.П.Чехова).

Ряд дослідників вважає найбільш принциповою відмінністю між мистецтвом і природою сенсорність першої та ідеосенсорність другої. Під сенсорністю мається на увазі поверхово-естетичне, формалістичне сприйняття прекрасного у вузькому сенсі, під ідеосенсорністю – його глибинно-естетичний концептуальний характер [6]. При такому погляді мистецтво мислиться лише як автономна штучна конструкція, яка сприймається з точки зору форми, поза культурно-історичним контекстом. У навколишньому середовищі підкреслюється її глибина – історична (місто) або філософська (небо, море), яка припускає відповідне глибинне розуміння, пізнавальний і моральний контекст.

Окрім того, природа визначається як динамічна система, мистецтво – як статична цілісність. При цьому хочеться підкреслити стабільність, постійність мистецького твору.

До третьої групи відмінностей між природою і мистецтвом, з точки зору суб'єкта сприймання, відносяться моносенсорність сприйняття мистецтва і мультисенсорність сприйняття навколишнього середовища. З цієї точки зору мистецтво розглядається як естетично рафінована сфера, де тільки найвищі відчуття – зір і слух – володіють власною художньою формою, розвиненою виразною мовою, розробленою технікою.

В екологічній естетиці теоретичне вивчення природи естетичного об'єкта поєднується з його емпіричним описом.

Опозиція „природа-культура” не характерна для екологічної естетики. Навпаки, всіляко підкреслюється, що сприйняття природи є культурно-концептуальним. Завдяки описам природа перетворюється в об'єкт культури. З точки зору філософії критики природа являється частиною філософії культури.

Таким чином, метою опису в метакритиці являється філософська і науково-художня реконструкція навколишнього середовища в контексті культури, яка являється фундаментом інтерпретації і оцінки.

Естетичну інтерпретацію і оцінку природи естетичного об'єкта здійснює філософія критики, або метакритика. Оцінка – це естетичне ядро, серцевина метакритики. Її завданням являється дослідження естетичного смаку, естетичних цінностей, естетичного ідеалу. Вона відрізняється від естетичної оцінки в мистецтві, де художня цінність домінує над науковими, моральними, релігійними та іншими цінностями. У природі ж як цілісному естетичному об'єкту естетичні цінності не тільки не пов'язані з іншими цінностями, але й залежать від них.

На думку багатьох дослідників в галузі екологічної естетики, істинне почуття прекрасного породжує не зовнішня краса природи, а знання законів її функціонування, краса процесу.

На цьому ґрунті Т.Жессоп розрізняє формальну і змістовну естетику. Екологічну естетику він вважає змістовною завдяки її багатомірності, ідеосенсорності, поєднанню естетичних та інших цінностей. Поглиблюючи естетичний досвід,

знання про природу в той же час регулює, обмежує його, ставить в етичні рамки.

Естетика навколишнього середовища свідчить про розширення смаку. Так, в античності предметом суджень смаку міг слугувати лише сільськогосподарський ландшафт, дика природа асоціювалась з хаосом. Романтична естетика включила незайману природу у свою орбіту. У ХХ столітті була виявлена естетична цінність монотонних ландшафтів, тундри, пустелі і т. і. Зрозуміло, природа може бути і естетично непоказною, такою, що потребує покращення.

Внесення змін у природу включає в себе естетичний аспект, завдяки якому людина перестає сприйматися як руйнівник природної гармонії.

Естетичні цінності як в мистецтві, так і в природі відрізняються гнучкістю, мобільністю. Однак якщо базовим поняттям для мистецтва являється цілковита свобода уяви, то в навколишньому середовищі естетична свобода неповна, обмежена певними смисловитими цінностями. У зв'язку з цим пропонується розрізняти два види естетичних цінностей – цінності прекрасного (мистецтво) і цінності художньої правди (природа) [7].

Критерії естетичної оцінки, в свою чергу, поділяються на формальні і змістовні. Формальними критеріями оцінки мистецтва і навколишнього середовища являються гармонія, симетрія, порядок, ритм. Змістовні критерії пов'язані з оцінкою місця естетичного об'єкта у більшій його цілісності. Такими критеріями будуть справжність, ідентичність, функціональність, доречність, відповідність, багатоманітність, екологічна витривалість [8].

Інтегруючи особистісні і суспільні потреби людей, екологічна естетика виробляє певні стандарти. На відміну від художнього, екологічна творчість повинна бути передбачуваною, так як свободу людини не потрібно здійснювати за рахунок природи. Базовою нормою для екологічної естетики являється не конвенціональність або мода, а охорона природи, захист природних потреб, підтримка динамічної екологічної рівноваги.

Однією із нових ідей, висунутих екологічною естетикою за кордоном, являється ідея екологічного екуменізму.

На основі компаративного аналізу західної і східної естетики Х.Янг приходить до висновку, що необхідно і можливо змінити відношення до природи у глобальному масштабі, виходячи саме із східної моделі. Він розробляє концепцію людства як сім'ї, яка живе в глобальному селі, де все взаємопов'язано на основі гармонії між людиною і природою [9].

Екологічна естетика і етика виходять із принципу повноти, згідно якого культура покликана не руйнувати, а створювати те, що не під силу природі, примножуючи естетичне багатство натури і культури як цілісності.

Прекрасним, дійсно гарним є лише те, що відповідає законам екології, але не все, що відповідає законам екології, є прекрасним. Природність тут – необхідна, але недостатня умова.

Екологічна основа створює передумови виникнення прекрасного, краси. На цій тезі хотілося б наголосити.

Екологічна естетика виробляє норми відповідно до категорії прекрасного у філософській естетиці. Найвний в результаті цього сукупний приріст естетичного знання знаходить своє безпосереднє застосування в практичній діяльності. Отже, можна відмітити діяльнісно-творчий характер екологічної естетики.

Активний, нормативний характер екологічної естетики виразно виявляється в такій прикладній сфері її застосування як *еколого-естетичне виховання*, головна мета якого - втілювати в життя естетичні і етичні норми відношення людини до природи.

Еколого-естетичне виховання – одна із областей естетичного виховання, яка виникла на стику психології, мистецтвознавства, суспільних і природничих наук. Його завдання позитивні:

- навчити людину сприймати, оцінювати, відбирати естетичні об'єкти в природі;
  - бачити їх місце і роль в цілісному естетичному полі, яке включає в себе мистецтво, природу, суспільні відносини;
  - розвивати креативність особистості і суспільства.
- Розуміння естетичної краси природи, знання естетичних норм, критеріїв, цінностей лежить в основі її охорони, визначає екологічну поведінку. Види еколого-естетичного виховання відповідають основним видам естетичного і художнього виховання, виховання засобами мистецтва. До них відносяться:
- формування естетичних потреб і естетичного смаку;
  - оволодіння естетичною мовою природи, її символікою;
  - виховання естетичного і етичного відношення до природи;
  - розвиток екологічної уяви, креативності;
  - формування навичок естетизації природи.

Разом з тим прикладна естетика природи не дублює прикладну філософію мистецтва, а має свою специфіку. До специфічних завдань еколого-естетичного виховання відносяться:

- вироблення стандартів естетичної прийнятності об'єктів природного середовища;
- створення систем якісного визначення і кількісного виміру їх краси;
- вироблення естетичного кодексу екологічної діяльності.

Теорія і практика еколого-естетичного виховання переживає період свого становлення. Перспективи їх розвитку тісно пов'язані з проблемами гуманітаризації освіти, охорони природи і захисту культури в контексті глобальних проблем сучасності.

Екологічною естетикою за кордоном отримано ряд цінних наукових результатів. Визначені її статус, предмет, сформульовано понятійний апарат, виявлені місце і роль в системі наукового знання.

Самовизначаючись як частина філософії навколишнього середовища і філософії культури, екологічна естетика шукає свою специфіку в нормативності, активності, змістовності, позитивності. Генетичний зв'язок з традиційною естетикою при цьому не розвивається.

Щодо структури екологічна естетика концептуально вибудована. У ній чітко виділяються три основні розділи, присвячені вивченню:

- 1) природи і сутності естетичного об'єкта,
- 2) його опису,
- 3) практичному застосуванню.

Переважає інституціональний підхід до дослідження цих проблем. Однак він рідко виступає у чистому вигляді, іноді зазвичай переплітаючись з традиційними, екзистенціально-феноменологічними та іншими теоріями.

У результаті виникають наукові дискусії навколо традиційних і нових, ще не вирішених питань.

До перших відносяться проблеми естетичних потреб, відносин, емоцій, цінностей, ідеалу, основні естетичні категорії.

Це коло питань, пов'язаних з естетичною свідомістю і естетичною діяльністю, зазвичай інтерпретується в екологічному ключі. Такий ракурс дослідження дозволяє побачити у новому світлі проблеми краси природи, прекрасного і потворного, естетизму і формалізму, постмодернізму тощо.

Разом з тим виявляється, що старі суперечності між „природниками” і „суспільниками” зберігають свою актуальність для екологічної естетики за кордоном (як і у вітчизняній філософській думці).

До числа нових проблем, висунутих екологічною естетикою, і які потребують подальшої розробки і дослідження природної краси, можна віднести такі як екологічна краса і гармонія, екологічний екуменізм, еколого-естетичне ноу-хау.

Їх обговорення ведеться на стику суспільних і природничих наук, позначаючи ті точки дотику, які в перспективі здатні дати приріст наукового знання. Це стосується, зокрема, теорії і практики еколого-

естетичного виховання. Долаючи деякі елементи утопізму, ця нова сфера естетичного виховання на даному етапі переживає період порівняно швидкого становлення.

Заслугою екологічної естетики в цілому являється її діалогічність. Традиційний діалог між східною і західною естетикою, естетикою і етикою, мистецтвом і наукою доповнюється пошуком контактів між естетикою і технікою, економікою, соціологією. Такий науковий пошук й може в подальшому привести до становлення естетичної екології. Щодо загальної тенденції розвитку екологічної естетики, то в теоретичному відношенні - це прагнення до концептуальної цілісності.

Література

1. Osborne H. An Intellectual crisis in Aesthetics? // Crisis in Aesthetics? International Conference on Aesthetics. Krakow, 1979. P. 218.
2. Sepanmaa. The Beauty of Environment. A General Model for Environmental Aesthetics. Helsinki, 1986. P. 40.
3. Гибсон Д. Экологический подход к зрительному восприятию. М., 1988.
4. Helburn R. W. Contemporary Aesthetics and the Neglect of Natural Beauty // British Analytical Philosophy. L., 1967. P 291.
5. Puravs O. Cultural Values. Environment and the Imaginational // Environment and Culture. Special Issue of "Art and Society". 1972. Vol. 9. N.1. P.71.
6. Jessop T. E. Op. cit. P. 531.
7. Szerdahelyi I. Die asthetischen Wertspharen des Alltagslebens // Achter International Kongress fur Asthetik. Darmstadt, 1976. P. 83.
8. Patterson F. Photography and Art of Seeing. Toronto, 1979; Tunnard C. A World with a View. An Inquiry into the Nature of Scenic Values. New Haven and London, 1978.
9. Jung H.Y. The Paradox of Man and Nature. Reflections on Man's Ecological Predicament // The Centennial Review. 1974. Vol. XVIII. N 1. P. 26-28.

VOL 2, No 69 (2021)

Sciences of Europe
(Praha, Czech Republic)

ISSN 3162-2364

The journal is registered and published in Czech Republic.
Articles in all spheres of sciences are published in the journal.

Journal is published in Czech, English, Polish, Russian, Chinese, German and French, Ukrainian.

Articles are accepted each month.

Frequency: 24 issues per year.

Format - A4

All articles are reviewed

Free access to the electronic version of journal

All manuscripts are peer reviewed by experts in the respective field. Authors of the manuscripts bear responsibility for their content, credibility and reliability.

Editorial board doesn't expect the manuscripts' authors to always agree with its opinion.

Chief editor: Petr Bohacek

Managing editor: Michal Hudecek

- Jiří Pospíšil (Organic and Medicinal Chemistry) Zentiva
- Jaroslav Fährnich (Organic Chemistry) Institute of Organic Chemistry and Biochemistry Academy of Sciences of the Czech Republic
- Smirnova Oksana K., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Department of History (Moscow, Russia);
- Rasa Boháček – Ph.D. člen Česká zemědělská univerzita v Praze
- Naumov Jaroslav S., MD, Ph.D., assistant professor of history of medicine and the social sciences and humanities. (Kiev, Ukraine)
- Viktor Pour – Ph.D. člen Univerzita Pardubice
- Petrenko Svyatoslav, PhD in geography, lecturer in social and economic geography. (Kharkov, Ukraine)
- Karel Schwaninger – Ph.D. člen Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava
- Kozachenko Artem Leonidovich, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Department of History (Moscow, Russia);
- Václav Pittner -Ph.D. člen Technická univerzita v Liberci
- Dudnik Oleg Arturovich, Doctor of Physical and Mathematical Sciences, Professor, Department of Physical and Mathematical management methods. (Chernivtsi, Ukraine)
- Konovalov Artem Nikolaevich, Doctor of Psychology, Professor, Chair of General Psychology and Pedagogy. (Minsk, Belarus)

«Sciences of Europe» -

Editorial office: Křižíkova 384/101 Karlín, 186 00 Praha

E-mail: info@european-science.org

Web: www.european-science.org